

ציפורה (ציפי) רון

13.8.1949

ראיינה וכתבה: נירה רון

2016

ילדות מוקדמת

שמי צפורה רון (ציפי), נולדתי ב - 25.8.1932, כ"ג אב תרצ"ב, בעיירה בֶּרֶטְיוֹ- אוֹיֶפְלוֹ (berettyóújfalu) שבהונגריה. זוהי עיירה קטנה בה נולד גם אבי, שהיה בן בכור מחמישה ילדים, שם היה בית הסבא והסבתא, מצד אבי. בית אבי היה בית חרדי אורתודוקסי. כשאבי ואמי התחתנו (כנראה בשידוך), הם גרו בקרבת בית הוריו של אבי ופתחו חנות מכולת. כשהייתי בת שנה וחצי עברנו לבודפסט. מאז לא ראיתי את משפחת אבי, מלבד פעם אחת שנסענו לבקר אותם.

אני הייתי בת יחידה להורי. כשנולדתי נפטרה סבתא רבתא שלי וקראו לי על שמה - פייגלה (ציפורה) ובשם הונגרי אווה, בבית קראו לי אוויקה ואח"כ בסניף בני עקיבא קראו לי ציפי. כעסתי כשקראו לי בבית בשמי ההונגרי ולא בשמי העברי, למרות שאמרתי שאני כבר לא רוצה את השם ההונגרי, אך בכל זאת המשיכו לקרוא לי כך.

שם אבי היה יהודה גולדשטיין והוא היה סוכן לממתקים. הוא סיפק סחורה לחנויות ממתקים, והיו לנו המון ממתקים בבית אבל אני לא אהבתי ממתקים ולא אכלתי. אבא תמיד עבד קשה, מהבוקר עד הערב ולא כ"כ התערב בחינוכי. רק בשבתות בילינו ביחד. בימות השבוע הוא היה חוזר הביתה בערב וגם בימי ראשון הוא עבד. רק לפעמים בימי ראשון כשאבא לא היה צריך ללכת לגבות כספים, היינו יוצאים יחד לפארקים והוא היה מרכיב אותי על הכתפיים, אבל לא היינו משחקים ביחד. אבא היה מספר קצת על העבודה שלו ומביא לי ממתקים, שוקולדים הכי טובים בקוביות ואני אהבתי לבנות בהם כמו בקוביות. אמרו לי "תטעמי, תאכלי", אמרתי: "לא. יחסר לי למשחק" ואבא אמר: "לא חשוב, אביא לך אחרים". אני פשוט לא אהבתי לאכול, גם ממתקים. הייתי בת יחידה ומאוד מפונקת. הייתי ילדה מאוד רזה ותמיד היו לי בעיות אכילה ולכן לקחו אותי לטיול בהרים כדי שאקבל תיאבון. כשהיינו חוזרים מהטיול דודה שלי נהגה לקחת אותי לבית קפה ואמרה לי: "תבחרי איזה עוגה שאת רוצה". לא רציתי כלום, אמרתי שאני עייפה מהטיול.

אמי, אולגה איצקוביץ, נולדה בבנסקה ביסטריצה שבסלובקיה, היא הייתה בת בכורה למשפחה חרדית בת שמונה ילדים. היו לה שתי אחיות וארבעה אחים ואח נוסף שנפטר בילדותו. סבתא וסבא שלי מצד אמא גרו בבית שבחצרו היה בית כנסת וגם מקווה. זו הייתה חצר גדולה וגרה שם גם משפחה גויה, שהיו אנשים מאוד טובים. שמה העברי של אמא היה איטה.

לסבי מצד אמי קראו שלום איצקוביץ ושמו הלועזי היה סלומון. הוא היה יהודי דתי אורתודוקסי והיה שוחט וחזן וסופר סת"ם. סבי היה נוהג להושיב אותי על ברכיו ולהראות לי את הקלף והציפורן ואיך הוא כותב בהם, ולימד אותי את האותיות העבריות. הוא נתן לי גם ציפורניים ישנות. עד היום זה זכור לי.

שמה של סבתי מצד אמי היה גניה. היא הייתה אישה זקנה בעיני, ודאי לא הייתה כל כך זקנה. היא תמיד לבשה בגד כהה, כמו שאר הנשים המבוגרות בימים ההם. לסבא קראתי "או פפא" ולסבתא קראתי "או ממא" (סבא וסבתא בהונגרית). כל קיץ היינו נוסעים למשך חודשיים לסבא וסבתא בסלובקיה. אהבתי מאוד לבוא לשם ונסעתי תמיד בשמחה. הייתי הנכדה הראשונה וכל המשפחה פינקה אותי.

סבי שלום איצקוביץ וסבתי גניה, עם ארבעה משמונת ילדיהם. אמי עומדת במרכז, אחותה בלה יושבת לשמאלה.

**סבי שלום וסבתי גניה
בפתח ביתם בבנסקה ביסטריצה
שבסלובקיה**

כשהדודה שלי בלה, אחות של אמא, התחתנה היא גרה לא רחוק מאתנו בבודפסט. כשהייתי בת שש נולד בן דודי ג'ורי (חיים). שתי האחיות היו מאוד קרובות זו לזו.

מדי פעם סבא וסבתא, ההורים של אמא, היו באים לבקר אותנו בבודפסט אבל לרוב אנחנו נסענו אליהם. אני זוכרת את השבתות בבית הסבא והסבתא בהם התאספו כל ילדיהם, דודי ודודותי סביב שולחן האוכל. כאשר הגענו גם אנחנו בקיץ, אמא הדליקה את נרות השבת

בתוך חצאי תפוחי אדמה (במקום בפמוטים). סבא וסבתא דברו גם סלובקית וגם הונגרית. אני ידעתי קצת סלובקית מהסבא וסבתא, אמי והדודה דברו בסלובקית כשלא רצו שאבין ואני למדתי את השפה, זו שפה מאוד קלה. הדודים שלי דברו איתי בהונגרית.

המשכנו לנסוע לסבא וסבתא בסלובקיה עד שנת 1942.

הורי היו יהודים אורתודוקסים חרדים ואמא שלי הלכה עם פאה.

הורי בחתונתם

אבי ואמי 1931

גרנו ברובע היהודי בבודפשט, ברחוב קלאוזל 33. ברובע היהודי היו גם המשחטות, בתי כנסת, בתי הספר, הכל היה בסביבה. בני המעמד הבינוני הנמוך גרו בסביבה הזאת. היהודים האמידים יותר התרחקו קצת מן הרובע היהודי לרחובות המפוארים יותר הקרובים לדנובה.

בדירה שלנו היה סלון, חדר שינה להוריי, חצי חדר עבורי, מטבח ושירותים. גרנו בקומה שלישית. מן הרחוב היו נכנסים לתוך חצר סגורה וממנה לחדר מדרגות ממנו הגיעו לדירה שלנו.

החצר הפנימית. דירתנו הייתה בקומה השלישית, חלון שמאלי

הכניסה לבית ברחוב קלאוזל 33

היה לנו מזנון ענקי של כלי פסח (לא נשאר ממנו דבר, הכל נשדד), קנינו בקהילה מצות וקמח מצות לפסח. לרוב עשינו ליל סדר רק שלושתנו, אבא, אמא ואני.

לא היה אצלנו גן חובה והייתי עם אמא בבית עד שהתחלתי ללמוד בבית הספר. אמא שלי לא עבדה, כמובן, באותם השנים. גדלתי עם אמא שלי. גם החברות שלי היו רובן בנות יחידות. ככה זה היה אז. היו משפחות שהיו להם שניים שלושה ילדים אבל זה היה נדיר.

אני לא זוכרת שהיה לי משעמם, תמיד המצאתי לי משהו לעשות, אהבתי לקרוא ספרים ואמא שלי הקריאה לי לפני שלמדתי לקרוא. הלכנו לטייל בבלבו, הייתה חנות כלבו אחת שהיו בה מדרגות נעות, זה היה משהו מיוחד.

הייתה לי בובה שלא נתתי לאף אחד לשחק בה. זו הייתה בובה יפה והיו לה בגדים שהייתי מחליפה לה ומלבישה אותה. גם כשבאתי מבית הספר נתתי לפני הכל לבובה לאכול, הייתי ילדותית כזאת.

החברות שלי שהיו ממשפחות יותר עשירות, הייתה להן אומנת שהייתה מביאה אותן לבית הספר ולוקחת אותן הביתה בסוף היום. בדרך כלל זו הייתה אומנת שידעה גם גרמנית, כך שהן למדו גם גרמנית.

בבניין שלנו הייתה לי חברה טובה שהייתה גוייה, גם היא הייתה בת יחידה. היינו חברות מאוד מאוד טובות, הם היו שכנים שלנו באותו בניין. ביתה היה בסוף המסדרון אליו עלו במדרגות חיצוניות. הדירה שלהם הייתה צמודה לדירתנו, כך שיכולנו לדבר אחת עם השנייה דרך החלון, אך כדי להגיע אלינו היא הייתה צריכה לרדת במדרגות ולעלות אלי דרך חדר המדרגות. אני כמעט לא ביקרתי אצלם כי אמא שלה פחדה מבעלה. האמא והילדה היו מאוד נחמדות אבל כשהאבא בא הביתה, אסור היה לדבר איתי. כנראה שהאבא היה אנטישמי, אסור היה לו לדעת שהיא משחקת איתי. ההורים שלי התייחסו אליה יפה. לאחר המלחמה לא חזרנו לאותו בית שנתפס ע"י גויים, אך לפני שעליתי לארץ הלכתי אליה הביתה כדי להיפרד ממנה. היא אמרה לי: "ללכת לפלשתינה, מה זה? מלחמה שם". הקשר בינינו ניתק.

עם הורי 1941

עם אבי 1939

בלט וכינור

בלט - בקבוצה המצטיינת

כשהייתי בת 3-4 אמא לקחה אותי לשיעורי בלט, הייתי מאוד מוכשרת ומאוד גמישה. אהבתי מאוד את שיעורי הבלט ורצו לקחת אותי בקבוצה להופיע באיטליה. אמא שלי לא הסכימה, אלא אם כן יתנו גם לה להצטרף לנסיעה, אך לכך לא הסכימו. היא אמרה שבאיטליה יש הרבה צוענים וצוענים חוטפים ילדים. אם כך, הם אמרו, אני לא יכולה להמשיך בחוג (אולי חשבו שלחץ כזה יכול לעזור) והפסקתי ללכת לבלט.

כשגדלתי קצת, אמא אמרה שכל ילדה יהודייה צריכה ללמוד לנגן על כלי נגינה. למדו פסנתר או כינור, מכיוון שלא היה לנו כסף לפסנתר היא קנתה לי כינור והלכתי לשיעורי כינור. אני שנאתי מאוד את שיעורי הכינור שחייבו אותי לתרגל כל יום. גם לא הייתי מוכשרת לזה. המורה ניסה להסביר לאמא שלא כדאי, אך אמא לא

בת 10

רצתה לשמוע. אמא אמרה שהדודה שלי בלה, שידעה לנגן בכינור, תעזור לי ואני אמשיך ויהיה בסדר. בסוף השנה הראשונה במסיבת הסיום, המורה נתן לי לרקוד בלט ולא לנגן בכינור. המשכתי ללמוד כינור שנתיים. עד שנכנסו הגרמנים והכל נפסק.

אימי ואני באמצע, מימין אחותה הצעירה, רוז'י ומשמאל אחיה הצעיר, אָרְנָה. שניהם נספו בשואה.

בית הספר

בגיל שש התחלתי ללמוד בבית ספר יהודי אורתודוקסי לבנות. בכתה א' סבלתי ממש. הייתה לנו מורה רווקה זקנה ("זקנה"...). היא תמיד הלכה בשחור והיו לה משקפיים במסגרת שחורה. ביום הראשון כשנכנסתי לכיתה וראיתי את המורה לבושה בשחור ואת הלוח השחור, התחלתי לבכות והמורה לא נתנה לאמא שלי להיכנס לכתה. אני כ"כ בכיתי, פחדתי מהכל. אמא ספרה לי אח"כ שהיא ישבה בחוץ ושמעה את הבכי שלי, ולא יכלה לעזור. המורה גם הענישה אותי פעם והעמידה אותי ליד הלוח השחור. זו הייתה טראומה בשבילי, עד עכשיו אני זוכרת את זה. היא הייתה מורה מאוד קפדנית. אח"כ נודע לי שהיא לא התחתנה, הייתה לה אמא זקנה ואת כל חייה הקדישה לטיפול באמה. היא הייתה מורה רק לכיתה א'. זה היה סיוט.

בכיתה א' 1939

המשכתי ללמוד בכתות ב-ג-ד, אלה היו ארבע כיתות יסודי ואח"כ היו ארבע כיתות ביניים. אחרי כיתה א', בכתות ב-ד, הייתה לי מורה נהדרת שמאוד אהבה אותי. בבית הספר למדנו בשפה ההונגרית ומכיתה ב' למדנו גם עברית ולהתפלל, היה שיעור דת ולמדנו את המצוות. למדנו בימי ראשון במקום בשבת. כשהמורה הייתה אוספת מחברות לבדיקה, אחת התלמידות קבלה תפקיד לעזור לה לקחת את המחברות לביתה, זה היה פרס גדול. היא הייתה גרה באותו רחוב שלנו ולא פעם אני עזרתי לה. אותה המורה הייתה נשואה אך לא היו לה ילדים. היא לא חזרה מהמחנות.

יום אחד, כשהייתי בת 7-8, קראו לאמא שלי לבית הספר והמנהל אמר לה שאני לא יכולה ללכת בחצאיות כאלה קצרות כפי שהלבישה אותי. זה לא מתאים לבית ספר אורתודוקסי. אמא אמרה שאם כך, היא מוציאה אותי מבית הספר. ויתרו לה. כולנו הלכנו בגרביים מתחת לשמלה, אבל תמיד הייתי לבושה בחצאית קצרה מאוד. אמא חשבה שזה לא יפה לילדה ללכת עם חצאית ארוכה יותר.

Évközi értéktábla

	Első harmad	Második harmad
Magaviselete:	1	1
Szorgalma:	1	1
Hitt- és erkölcsstan:	1	1
Beszéd- és ért. gyakorlat:	1	1
Olvásás és olvasmány-tárgyalás:	1	1
Írás:	2	1
Fogalmazás:	1	1
Helyesírás és nyelvi magy.	2	1
Számolás és mérés:	1	1
Földrajz:	-	-
Természettud.	-	-
Rajz:	2	1
Ének:	1	1
Kézimunka:	1	1
Testnevelés:	1	1
Írásbeli kiállítás:	-	-
Mulasztott félénapok száma:	0	19
Nem igazolt:	-	-
Megjegyzés:	Stein Simon	Stein Simon

Évvégi értéktábla

Magaviselete: *diszkrét* Szorgalma: *diszkrét*

Az egyes tantárgyakban tanúsított előmenetele:

Hitt- és erkölcsstan: *kihűné* Számolás és mérés: *kihűné*

Besz. és ért. gyak.: *kihűné* Földrajz: *-*

Olvásás és olvas-mány tárgyalás: *kihűné* Természettud.: *kihűné*

Írás: *kihűné* Rajz: *kihűné*

Fogalmazás: *kihűné* Ének: *kihűné*

Helyesírás és nyelvi Kézimunka: *kihűné*

magyarozatok: *kihűné* Testnevelés: *kihűné*

Írásbeli kiállítás: *kihűné*

Egész évben mulasztott: *19* félénapot.

Ezekből nem igazolt: *-* félénapot.

Ennek folytán: felsőbb osztályba *fel* léphet.

Budapest, 1941. június 18-án

igazgató, *Stein Simon* osztálytanító, *Stein Simon*

Megjegyzés:

תעודת כיתה ב'

גדול. לא פעם הילדים הגויים היו יורקים עלינו. הייתי אז כבר בכיתה ה' וזה כבר היה בזמן המלחמה שעדיין לא הגיעה להונגריה.

מכיוון שלא אהבתי לאכול, תמיד הייתי מחלקת את ארוחת העשר שלי ומקבלת בתמורה כל מיני דברים (לא אוכל). אמא הייתה בודקת את התיק שלי ואסור היה לי להחזיר אוכל הביתה, כי אוכל לא זורקים. אז חילקתי את האוכל שלי לחברות. טרודי סיפרה שהייתי מביאה גבינה צהובה כזאת מיוחדת שהיא מאוד אהבה והיא תמיד הביאה לי דברים במקום זה. היה להם מפעל לסיפונים של סודה והיו צינורות שהיו לפעמים צבעוניים ומסולסלים, אותם היא נתנה לי בתמורה לסנדוויץ'.

היו לי הרבה חברות מבית הספר. חברות שבאו אלי הביתה ואני הלכתי אליהם. כשהייתי גדולה יותר היו מזמינים אותי להצטרף לטיולי המשפחות של חברותי, בימי ראשון היו מטיילים בהרים. החברה הכי טובה שלי הייתה טרודי שטראוס, שמשפחתה הייתה עשירה מאתנו, היו לה אח ואחות והייתה להם אומנת. הם יצאו הרבה לטיולים.

טרודי אמרה שהיא לא מסכימה לצאת לטיול, אלא אם אצטרף אליהם ואני הוזמנתי להצטרף. תמיד הביאו לטיול כל מיני נקניקים, ועוד דברים טובים והם הביאו גם עבורי. היו לי עוד חברות, גם אידה, טרודי לבון, אגי נבון וטובה, אלה הלכו איתי לבני עקיבא והקשר איתן נשמר כל הזמן, גם בארץ. היו לי עוד חברות בבית הספר שהקשר עמן נותק. בביה"ס היינו משחקות בקלס, קופצות בחבל, משחקות במשחקי כדור.

ילדות מאושרת

רוחות מלחמה

הדוד ליוש, אחיה של אמא בפתח חנותו
בסלובקיה (1939). הוא נספה בשואה.

בשנת 1942, כשהייתי בת 10, נלקח אבי לעבודות כפייה. כל הגברים בגילאים האלה נלקחו. הם עבדו בסלילת כבישים ובהקמת עמדות. לקחו אותנו למחנה עבודה, שהיה בתחילה בהונגריה ופעם בחודש אפשר היה לבקר אותו. נסענו ברכבת ולקחנו לו חבילות אוכל ובגדים ואח"כ כל זה הופסק. הם עבדו אצל ההונגרים שהשתתפו במלחמה יחד עם הגרמנים נגד הרוסים. היהודים נשלחו לחזית כבשר תותחים. לאט לאט הגיעו שמועות שהם כבר אינם, אבל לא האמנו. רק אחרי המלחמה קבלנו מסמך רשמי מן הצלב האדום שב- 1943 אבא נהרג בחזית הרוסית. איפה? לא יודעים.

אני לא יודעת ממה התפרנסו לאחר שאבא הלך. אני זוכרת שהיו הרבה אנשים שהיו חייבים לאבא כסף ואמא שלי התרוצצה כדי לגבות את הכסף. המצב היה קשה ואמא לא הצליחה לגבות את החובות. אח"כ אמא השכירה את הסלון ומשכר הדירה שקבלנו התקיימנו. הייתה לי משפחה גדולה בסלובקיה, אחד הדודים היה צורף ובעל חנות תכשיטים, אולי הוא שלח לנו כסף. בכל אופן אני אף פעם לא הרגשתי מחסור בשום דבר. אמא לא יצאה לעבוד גם אחרי שאבא נלקח, היא לא ידעה מה לעשות וגם לא יכלה להשאיר אותי לבד. גמרנו את כל החסכוניות שלנו (יהודים תמיד שמו בצד).

ב- 19.3.1944 פלשו הגרמנים לבודפשט. אני זוכרת את התאריך מאז, זה היה יום ראשון. היינו בבית הספר שהיה מבנה ענק. הגרמנים נכנסו לחצר בית הספר עם האופנועים והמשאיות ותפסו את הבניין כולו. שלחו אותנו בחיפזון הביתה ואמרו לנו לא לבוא יותר לבית הספר עד להודעה חדשה. מאז לא הלכנו יותר לבית ספר עד שהרוסים כבשו את הונגריה.

זמן מועט לאחר שהגרמנים נכנסו, היהודים מערי השדה נלקחו למחנות השמדה ורק יהודי בודפשט נשארו במקומם. נצטוונו לעזוב את ביתנו ולעבור לאחד הבתים היהודיים המסומנים בטלאי צהוב גדול מבחוץ, שהיו גטו מפוזר. אנחנו מצאנו דירה בבית ברובע הצועני שם הצטופפנו בחדר אחד עם הדודה ובן דודי (בעלה של הדודה נלקח גם הוא לעבודת כפייה ולא חזר). הבית בו גרנו קודם היה לבית של נוצרים בלבד. בתחילה היה לנו רדיו, זה היה דבר גדול, אח"כ נאלצנו למסור אותו. הכל התנהל דרך שלטים ברחובות, כל הגזרות התפרסמו על השלטים - למסור את הכל עד תאריך זה וזה, לענוד את הטלאי הצהוב, אח"כ אסור ליהודים לשבת בגנים ציבוריים ולנסוע בתחבורה הציבורית. אף אחד לא בא לכפות את הצו, אבל מי העז לא לקיימו? לבתי היהודים יכלו להיכנס ולקחת את היהודים לדנובה, בלי לקבל אישור, לא היה חוק.

לאמא שלי הייתה תושייה. כשהגרמנים נכנסו היא כבר ידעה מה צפוי. היא ידעה את זה מההורים שלה. אני זוכרת שפעם אחת היא נסעה ואמרה שהיא נוסעת להיפרד מהוריה. את הוריה בסלובקיה לקחו כבר ב-43-1942, יותר לא ראינו אותם.

היא הושיבה אותי וגזזה לי את צמות, שיהיה יותר קל לטפל בשערות, שתינו בכינו. היו לנו בבית תמונות, גובלנים שעשתה, היא הורידה אותן מהקיר שברה את המסגרות, גלגלה את התמונות ונתנה למשמרת אצל הגויים וכן מפות ומצעים ששמרה עבור הנדוניה שלי. אז התחילו להכין לילדה נדוניה כבר מרגע שנולדה, והיא שמרה עבורי המון דברים יפים. שום דבר לא חזר כמובן, הם תרצו את זה בכך שהרוסים לקחו... חלק מהתכשיטים שלה אמא הכניסה בתוך תפר שפתחה בווסט רקום, שהיו לובשים אז, זה היה ווסט מעור כבשה, כשהפרווה בפנים והעור בחוץ היה רקום. היא פתחה את התפר והכניסה בתוכו את התכשיטים שלה (מעט מן התכשיטים מסרנו, כי אין דבר כזה שליהודים אין תכשיטים) ועם זה היא הלכה למחנות. אולי היא חשבה שתוכל לשחד מישוהו בתכשיטים. כמובן, לא חזר כלום. בשלב מסוים אמא שלי התלבטה אולי לנסוע למקום אחר. עד שהתלבטה כבר אסור היה ליהודים לנסוע ברכבת.

אמא לא הייתה צריכה לספר לי מה קורה, אני כבר ידעתי שלוקחים את האנשים. הסבא שלי כתב גלויה ונתן אותה לגוי שכן שישלח את הגלויה אלינו ומשם אמא הבינה, "יצאנו לנסיעה ארוכה". הגיעו גם כמה פליטים מפולין לבית כנסת כדי שייקחו אותם לבתים, אבל אנשים פחדו. הם סיפרו מה קורה אבל אף אחד לא האמין להם. את רובם תפסו. השוטרים ארבו ליד בית הכנסת בלבוש אזרחי ותפסו אותם. חלקם כנראה בכל זאת ניצל.

יום אחד הודיעו שהנשים היהודיות מגיל שש עשרה עד ארבעים צריכות להתאסף באיזה בית חרושת ללבנים. אמא הכינה לי תרמיל קטן, בתרמיל הכניסה קצת קופסאות שימורים, אפונה, שעועית, גפרורים, נרות, בגדים, משהו שאני יכולה לשאת, ואמרה: "אני לא יודעת אם תישארי פה או לא. אם יקחו אתכם תקחי את התרמיל הזה איתך". היא עצמה לא ידעה מה יהיה וגם לא ידעה לאן היא הולכת. הנשים נלקחו לעבודות כפייה מחוץ לעיר.

אני לא זוכרת מה אכלתי אחרי שאמא נלקחה. הייתה שם אישה זקנה שהזמינה אותי מדי פעם והיה גם שכן גוי שהגניב לנו אוכל, דברים טובים כמו חמאה. גברים כבר לא היו. נשארו בבתים, זקנים, חולים וילדים. הילדים רובם הועברו להשגחת הצלב האדום, בבתי ילדים. גם את בן דודי שהיה בן שש לקחו למוסד של הצלב האדום. אני העדפתי להישאר לבד בבית כי קיוויתי שאמא שלי תחזור ונוכל להסתתר עם תעודות מזויפות שקבלתי מגוי שכן. הוא היה אדם נחמד מאוד ונתן לי תעודות עבורי ועבור אמא שלי. קיוויתי שאמא שלי תצליח לברוח ותחזור וזה כמעט קרה.

להציל את אמא

ב- 15.10.1944 חל בהונגריה מפנה דרמטי. הורטי עוצר הונגריה הכריז על פרישת הונגריה מן המלחמה. הניסיון הזה נכשל, הוא סולק מהונגריה מיד ובאותו יום תפסה את השלטון מפלגת צלב החץ שכללה גם כנופיות אספסוף. אמא שלי ניצלה את ההפקרות ששררה בהחלפת השלטון וברחה מפלוגת העבודה, ועשו את זה רבים כמוה. אמא חזרה הביתה ואנחנו תכננו לברוח עם התעודות המזויפות למחרת בבוקר ולהסתתר. לא הצלחנו, כי בבוקר מוקדם הופיעו אנשי צלב החץ, פשטו על הבתים וכל אלה שברחו יום קודם נלכדו, ביניהם גם אמא שלי. אני התעקשתי הפעם ללכת אתה, אבל אחד האנשים בעט בי, התגלגלתי במדרגות הברזל ועד שקמתי אמא שלי כבר לא הייתה.

מכיוון שרכבות כבר לא היו, הוליכו את כל הנאספים ברגל, בצעדה שנמשכה מעל חודש ימים לאוסטריה, למחנה הריכוז מטאהאוזן. אני קבלתי כל שבוע גלויה ממנה. אמא שלי שידעה שהולכים למקום מסוכן, אך לא ידעה לאן, כנראה לקחה את הגלויות אתה והצליחה לשלוח אותן מהדרך. כל שבוע קבלתי גלויה. היא לא כתבה כלום על התנאים, זה היה אסור, אבל ראיתי לפי חותמת הדואר מאיזה עיר נשלחה הגלויה. ישבתי עם מפה גדולה של הונגריה ובאמצעות הגלויות עקבתי אחרי הדרך שהשיירה עשתה, ראיתי שהם עוברים מעיר לעיר ומתקרבים לגבול האוסטרי. הבנתי שאני צריכה לעשות משהו.

אני לא יודעת מאיפה לקחתי את הרעיון (אחרי שקראתי על ראול ולנברג הבנתי שאפילו הוא, הדיפלומט השוודי, לא תמיד הצליח), אבל אני הייתי נחושה שאני נוסעת ברכבת ומבריחה את אמא שלי משם. תלשתי את הטלאי הצהוב מהבגדים, לקחתי את התעודות האריות, התגנבתי מהבית לתחנת הרכבת. קניתי כרטיס. היה לי כסף, כי היה קצת כסף בבית, ואסור היה לצאת בכלל מן הבית, רק שעתיים ביום ובין כה לא היה מה לקנות. נסעתי לתחנת הרכבת ממנה הגיעה הגלויה האחרונה. היו שם קבוצת אנשים יהודים שהתנצרו, היה להם סרט לבן על השרוול והם עבדו שם בעבודות תחזוקה. שאלתי אותם אם ראו נשים צועדות והם אמרו לי שהן עברו שם יום קודם והמשיכו הלאה.

חזרתי לתחנת הרכבת כדי לנסוע הלאה ופתאום הייתה הפצצה ואנחנו עמדנו שם בתופת נוראית בין שברי רכבות, מסילות, פצועים והרוגים, נכנסתי מתחת לקרון. שמענו ברמקול הודעה שרכבת יחידה ואחרונה חוזרת לבודפסט ועל כל האנשים להתרכז באולם ההמתנה. הושיבו אותנו במעגל, אסור היה לדבר. ההמתנה הייתה ממושכת ומורטת עצבים. כל חצי שעה נכנסו שוטרים ואנשי צלב החץ כדי לבדוק תעודות ואז נזכרתי שאת התעודות שלי השארתי בבית (לקחתי איתי רק את התעודות עבור אמא). כל פעם שהגיעו אלי עשיתי עצמי ישנה והם פסחו עלי. בזמן שחיכינו נכנסו שוטרים עם שלוש נשים שלפי מראן, לבושן ומראה פניהן כולם הבינו שהן נתפסו לאחר שברחו מצעדת המוות. השוטרים חצו איתן את אולם התחנה ויצאו איתן החוצה ואז נשמעו היריות שהרגו אותן. בדיעבד אני מבינה שגם אם הייתי מצליחה להבריח את אמא, לא הייתי יכולה להצילה ואולי להיפך, הייתי גורמת למות שתינו.

בשעה תשע בערב הגענו בחזרה לבודפסט. אני הייתי תשושה, כל היום לא בא אוכל אל פי. הלכתי עם כולם לכיוון היציאה ואז אני רואה לתדהמתי, שולחן ארוך, לידו ישבו אנשי S.S. ובדקו תעודות ולא הייתה דרך אחרת לצאת מתחנת הרכבת. מרוב פחד, לא ידעתי מה לעשות, לפני עמדו עוד שניים שלושה אנשים ואני לא יכולתי לחשוב אפילו. לפתע, כמו אות מן השמיים, נשמעה אזעקה, כל האנשים ברחו למקלטים ואני נמלטתי החוצה והסתתרתי בתוך תא טלפון. באו להקות של מטוסים והפציצו את תחנת הרכבת. הזכוכיות של תא הטלפון נשברו, אבל אני לא נפגעתי.

הפצצות נפלו לא רחוק ממני. בעיר הייתה עלטה, חושך, רוח רפאים. כשיש התקפה, לפי החוק אסור להימצא ברחוב. אני התחלתי לרוץ ריצה מטורפת עם מעט הפסקות בדרך. הגעתי לבית בערך בשעה עשר, הדלת הייתה נעולה. דפקתי בדלת אבל אף אחד לא שמע, ליהודים היה אסור בכלל לצאת בשעה כזאת מהבתים. לא רציתי לצעוק כי פחדתי שישמעו אותי מהבתים הסמוכים שהיו בתים של גויים. בכל זאת מישהו שמע אותי, השרת פתח את הדלת, נכנסתי, ואח"כ אני לא זוכרת כלום. התעלפתי, אבל הייתי כבר בידים טובות. למחרת גיליתי שעל השמלה נשאר הטלאי הצהוב.

לא היה לנו שום קשר עם הנאצים. אנשי צלב החץ היו גרועים פי כמה מהנאצים, למרות שהם מלאו את הוראות הנאצים. אמא שלי סיפרה מהמחנה הראשון שהייתה בו שהנאצים היו ממש רחמנים, כל הזמן כשהנשים בכו שהן השאירו ילדים בבית, לכולם היו ילדים, הם אמרו שהם מבינים כי גם להם יש ילדים. וכשהתחלף השלטון, אנשים אמרו שנגמרה המלחמה, והם יצאו וקפצו ורקדו ושמחו, (רדיו לא היה ליהודים, הם ניזונו רק משמועות), בתוך הבלגן הנאצים העלימו עין ואפשרו להם לברוח. זה היה בהשגחת הנאצים. אנשי צלב החץ היו הרבה יותר אכזריים מן הנאצים. היו בתים שאנשי צלב החץ לקחו את תושביהם ישר לדנובה וירו בהם. את זה לא הנאצים עשו, אלא אנשי צלב החץ שהיו מאוד מאוד אנטישמיים.

אני לא פחדתי מכלום, כי לא האמנתי שאשרוד, אז מה זה חשוב מתי זה יקרה. היה זוג צעיר בבית המסומן והייתה להם תינוקת שהייתה מאוד חולה. רופא אי אפשר להזמין והיו צריכים תרופה להורדת חום לתינוקת. ליהודים היה מותר לצאת לעשות קניות רק משעה אחת עד שלוש והשעה הייתה שלוש וחצי. התחילו לדבר בבית, מה לעשות. אמרתי: "מה הבעיה? אני אלך לבית מרקחת". אמרו "לא, אסור", אך אני לבשתי מעיל שלא היה עליו טלאי צהוב, הלכתי לבית מרקחת וקניתי את התרופה והבאתי. לא פחדתי, כי החיים היו שווים כקליפת השום. אז יתפסו אותי, אז מה? כל אחד ידע שמי שייתפס ירו בו. לא היה אכפת לי. היינו בטוחים שלא נשרוד ממילא.

בגטו - ילדה לבדה

נשארתי בבית המסומן עד שהובילו אותנו לגטו. הגטו היה כמה רחובות ברובע היהודי שבהם התרכזו היהודים הדתיים, היה שם בית הכנסת, בית הספר, המאפייה וחנויות היהודים. הקיפו אותו בחומת עץ והתחילו להעביר לשם את כל היהודים. בגטו הייתה צפיפות נוראית, ששים אלף יהודים או שמונים אלף יהודים. היו שם רק זקנים וילדים, לא לקחו אותם למחנות השמדה כי לא היו כבר רכבות. באו לאסוף את היהודים תמיד בימי ראשון כי אז הגויים לא עובדים ויכלו לעמוד ברחוב וללעוג להם. הייתה בבית שלנו אישה, בעיניי היא הייתה זקנה, אבל הייתה אולי בת שלושים. היא אמרה לי: "תשמעי, אני יודעת שכל יום ראשון באים לקחת את היהודים (לקחו אותם שלבים שלבים), אני הולכת כל יום ראשון לכנסייה ונשארת שם עד עשר, עשר וחצי". ההורים שלה גרו בקומה שניה והיה להם חלון נשקף לרחוב. היה להם סימן, אם הם שמו עציץ בחלון סימן שהכל בסדר והיא יכולה לבוא הביתה ואם לא, סימן שלקחו אותם. היא אמרה לי: "תראי, לוקחים אותנו לגטו ומשם לא יוצאים בחיים, יפוצצו אותנו שם. בואי איתי לכנסייה, אני אלמד אותך מה שצריך". אמרתי: "אני? לכנסייה? אני לא הולכת". כל יום ראשון היא הלכה לכנסייה במשך כמה שבועות. באותו יום ראשון שלקחו אותנו, היה קר מאוד והיא לא הלכה לכנסייה, היא נשארה בבית ונלקחה עם כולם.

כשלקחו אותנו לגטו, הגיע אספסוף מוקדם בבוקר. היינו צריכים כולנו להתרכז בחצר עם החבילות שלנו. אני יצאתי עם התרמיל שלי ושמתי למעלה סידור. בא אחד מהאספסוף, פתח את התרמיל ומצא את הסידור. שאל "מה זה?" אמרתי: "ספר תפילה". הוא זרק אותו הצידה ואמר: "ללקק את האבנים בדנובה את לא צריכה את זה". כשהסתובב החזרתי את הסידור לתרמיל. זה היה הסידור של אמא שלי שקבלה מאבא לאירוסין, סידור עם כריכת עור והשם שלה היה בתבליט מאוד יפה. אבא שלי גם כתב בו הקדשה, חצי בהונגרית וחצי בעברית. לא קלטתי את מה שאמר שיזרקו אותנו לדנובה והייתי אדישה.

את תושבי הבית שלנו לקחו לגטו, אך היו בתים שלקחו אותם ישר לדנובה. צעדנו עד לגטו בשורות של שמונה או עשרה, ובצד הלכו אנשי צלב החץ עם כלבים ענקיים. הנוצרים עמדו מסביב, לעגו לנו, ירקו עלינו וצעקו.

כשהגענו לגטו למשרד, עמדנו בחוץ, רשמו אותנו ואמרו לנו לאן ללכת. לא הכרתי שם אף אחד. האשה ההיא כל הזמן אמרה לי, "בואי נשאר בחוץ וננסה לברוח". היא כל הזמן משכה אותי, בואי נברח, עד שהם נגשו אליה ואמרו לה, "אם עוד פעם את יוצאת מן השורה, תרגישי את הכלב הזה...". אז כבר הלכנו עם כולם. אי אפשר היה לברוח, כל אחד היה עם התיק שלו והגויים לא היו משתפי פעולה שיעזרו לברוח. אח"כ כבר לא ראיתי אותה. היו יהודים שיכלו לשלם ונכנסו לבתים מוגנים וקבלו אזרחות שוודית או שוויצרית. זה היה עוד יותר מסוכן, כי לפעמים נכנסו ההונגרים ולקחו אותם ישר לדנובה. אני גרתי בגטו בקומה שניה מתוך שלוש קומות עם הרבה אנשים. לא הכרתי אף אחד. הייתי בת 12 והייתי נראית כבת 8. בתחילה עוד לא חילקו אוכל וכל אחד אכל את מה שהביא אתו. היו בגטו תנורי עצים והתחלתי לבשל לי שעועית במים. האנשים הזקנים שסביבי ניצלו אותי, באו ואמרו לי, "בואי נראה, אולי זה כבר מבושל", והוציאו שעועית לטעום. כל גרגיר היה משמעותי עבורי, אך בסוף נשארו לי רק המים. לא העזתי להגיד להם כלום. אח"כ התחילו לחלק לנו אוכל דל, מרק וקצת לחם, אני לא זוכרת אם נתנו פעם או פעמיים ביום, לי זה הספיק.

כשהרוסים כבר כמעט הגיעו. הם כבשו כבר את בודה (אנחנו היינו בפשט) והיו צריכים רק לעבור את הדנובה, הקרבות התנהלו במשך חודש ימים, המצב היה קשה. כשהרוסים הגיעו לפשט היו קרבות מבית לבית והאנגלים והאמריקאים הפציצו כל הזמן. היינו כל הזמן במקלט ולא עלינו יותר לדירות. אני ישנתי על ספסל עץ, בלי כלום. גם אוכל כבר לא היה, העיר הייתה במצור. אני עליתי מדי פעם למעלה ובישלתי לי משהו. אנשים לא עלו כי פחדו. אני לא פחדתי. היינו בגטו חודשיים, אני לבד כל הזמן. צעירים שברחו מכל מיני מקומות התחילו להגיע לגטו שהיה המקום הכי בטוח.

מן הבית בו גרתי בגטו לא נשאר זכר כי הוא קבל הפצצה ישירה. היו בו שלושה חדרי מקלט, אולמות ענקים, בהם שהינו רוב הזמן. חדר המקלט האמצעי קיבל פצצה ישירה וכל האנשים ששהו בו נהרגו, אף אחד לא נשאר בחיים. שני החדרים האחרים לא נפגעו, היה עשן והדלתות שהיו מפלדה נפרצו, אבל האנשים שהיו בשני החדרים משני הצדדים נותרו בחיים. גורל.

הרופא

כאמור, כולנו שהינו רק במקלטים, כי כל הזמן היו הפצצות במשך שבועות, ללא הפסק. אוכל כבר היה מעט מאוד. יום אחד הופיע רופא, בחור צעיר, ואמר שהוא רוצה לבדוק את כולם, עוד מעט המלחמה תיגמר ומוכרחים לשרוד. בוודאי יש לאנשים כינים בבגדים שגורמים למחלות ואפילו למוות והוא רוצה לבדוק את כולם. כולנו היינו צריכים להתפשט, לכולם היו כינים. אני לא יודעת מאיפה לקחתי את התושייה הזאת... בתוך התרמיל היו לי גם בגדים, לבנים, קומבינוזון, בגדים להחלפה, אבל לא החלפנו בגדים כי היה חורף קר מאוד, המים קפאו בברזים. מדי פעם עלינו למעלה, להתרחץ קצת. אבל לפני שהוא בדק אותי החלפתי גופייה. הייתי בת שתים עשרה ונראיתי בת שמונה. הוא העמיד אותי על שולחן וראה שאני נקייה. הוא שאל אותי: "איפה אבא? איפה אמא?" אמרתי: "אין לי פה אף אחד, אני לבד". הוא אמר: "את לבד? אז מה את עושה? איך את מנקה את עצמך?" אמרתי: "אני עולה כל בוקר לדירה ושם אני רוחצת חצי גוף עליון". הוא אמר לכולם: "תראו, תיקחו דוגמא מהילדה הזאת איך שהיא נקייה ותעשו משהו, כי עוד מעט המלחמה תגמר ואתם חייבים להישאר בחיים". היה חורף קשה מאוד וקור אימים, זה היה ינואר. כשהרופא בא נזכרתי שהייתי למעלה ובישלתי לי. מאיפה היה לי השכל...היו לי כינים, בוודאי שהיו לי, כמו לכולם. בגופיה השנייה לא השתמשתי ולפני שבדק אותי החלפתי את הגופייה. לא התרחצתי, מה פתאום? המים היו קפואים בברזים ואני תמיד סבלתי מקור. כל האנשים האחרים היו זקנים, לא היה אוכל והם בקושי זזו ובקושי נשמו. לא היה אכפת להם שום דבר. אף אחד לא התפשט, לא היו שמיכות ולא כלום והיה קר. כינים בבגדים זה יותר גרוע מכינים בראש, זה מביא מחלות. אח"כ כבר שמרתי יותר.

באותו ערב הרופא ניגש אלי ואמר לי: "תראי, זה ייקח עוד כמה שבועות עד שהמלחמה תיגמר, אבל אני רוצה שאת תישארי בחיים. אני אביא לך כל ערב קוביית סוכר, אני אשים לך אותה ביד ואת תכניסי לפה ותמצצי אותה ואל תספרי על זה לאף אחד כי יש פה אימהות עם ילדים ואין לי מספיק לכולם" וכך היה - כל ערב היה בא ושם לי ביד קוביית סוכר, עד שבאו הרוסים ושחררו אותנו.

חיפשתי אח"כ את הרופא הזה ולא מצאתי אותו. הוא נעלם וזהו.

שחרור

הרוסים נכנסו ב-18 בינואר 1945. ביום הראשון, נשמעו צעקות: "בואו, הרוסים באו והם מחלקים לחם". ובאמת הרוסים עמדו על הרמפה וזרקו לחם, חום כמו בוץ, אני לא תפסתי כלום. זה היה ביום הראשון. ביום השני הלכנו לשדוד. כל מיני חנויות, הייתה חנות כלבו גדולה, שברו את הזכוכית ונכנסו. אני זוכרת חנות של תכשיטים שנכנסו לתוכה צעירים והתחילו לזרוק כל מיני דברים, אז אני תפסתי רצועות של שעונים. אנשים תפסו דברי ערך ואותי כל הזמן זרקו הצידה ואמרתי לעצמי, אני לא הולכת הביתה עד שאני לא תופסת משהו. אנשים לקחו עורות, המון כסף, הרוסים שהתחילו לתפוס שאנשים שודדים עשו סדר ותפסו את מי שראו עם סחורה. חזרנו לגטו, כי לא היה לאן ללכת.

החלטתי שאין לי מה לעשות בגטו וחזרתי הביתה לבית שבו גרנו לפני הגטו, ברובע הצועני. ביתנו המקורי היה תפוס ע"י גויים ששדדו את כל מה שהיה לנו בבית, הרי לא יכולנו לקחת אתנו הרבה דברים, הכל נשאר בבית. באותו יום חזרה גם דודתי. היא הייתה באיזו חווה. היו צריכים לעבוד שם אבל בעלי הבית היו גויים מאוד מאוד טובים. גם שם גייסו את כל הגברים, והנשים היהודיות עבדו במקומם. הדודה הביאה אתה אוכל, עוגיות וכל מיני דברים טובים שלא היו בנמצא בכלל, כי גם לגויים לא היה אוכל.

את הילדים במוסדות הצלב האדום לא לקחו לגטו, אבל רבים מהם מתו מרעב. כשהגרמנים נסוגו הצוות הגוי עזב והשאיר את הילדים לבדם. זה היה מזעזע. יצאנו לחפש את הבן של דודתי ומצאנו אותו חלוש מאוד. ילד בן שש שלא יכול היה לעשות שני צעדים. היא סחבה אותו על גבה. אם היינו מאחרים יום יומיים הילד הזה היה מת. היו שם ילדים שהתחננו, דודה תיקחי גם אותי. אבל לא יכולנו, גם לנו לא היה שום דבר. בדרך הביתה אספנו זרדים כדי להדליק תנור לחמם את הבית. היה חודש ינואר וחורף קשה, הכל היה ספוג מים. סבלנו בהתחלה. אבל הגוינט מיד התחיל לפעול והדודה התחילה לעבוד שם והיה לנו מספיק אוכל. ביהודים מיד טיפלו ודאגו לאוכל. לאט לאט גם חזרו יותר ויותר צעירים.

חזרתה של אמא

ארבעה חודשים מאוחר יותר אמי חזרה. השתחררנו בינואר ואמי חזרה רק במאי. היא הייתה במחנה מאוטהאוזן¹ באוסטריה, זה היה מחריד. מתו שם אנשים רבים. לא המיתו אותם אבל העבידו אותם עד צאת הנשמה, במפעל נשק. עבודה מאוד מאומצת בלי אוכל כמעט.

חזרנו לגור ברובע הצועני. הייתה שם אחראית לבניין. היא ראתה את אמא כשהגיעה

ואמרה לה, "אל תלכי הביתה כדי שלא ייבהלו ממך". היא

הייתה באפיסת כוחות, שקלה 33 ק"ג, כמעט ללא שערות

ונעולה בכפכפים. האחראית על הבית הזמינה אותנו

אליה הביתה, אני לא זוכרת באיזו תואנה, אני אפילו לא

רציתי ללכת... וכשפגשתי את אמא אני כמעט ולא הכרתי

אותה. כמובן, הייתה התרגשות גדולה ובכי. הדודה שלי

לקחה אותה כל יום לבית חולים, לטיפולים. היא שמרה

עליה, כך שאף אחד לא יגע בה, כי אם מישהו היה נוגע בה

הייתה נופלת. היו לה רגליים נפוחות, היא לא הייתה

מסוגלת לאכול והייתה מאוד חלשה. בבית החולים היה

רופא יהודי שאמר לה, "את דומה מאוד לאחותי שלא

חזרה, אני אתן לך את הטיפול הטוב ביותר ואת תעמדי על

הרגליים". הרופא עשה פלאים. זה לקח אמנם כמה

חודשים אך היא עמדה שוב על הרגליים. אמא לא דברה ולא סיפרה שום דבר ממה שעבר

עליה. אולי אני גם לא שאלתי.

לאט לאט אמא חזרה לעצמה והיינו שוב ביחד.

אנשים התחילו לחזור לבודפסט. הייתה סוכנות בה רכזו את המידע על הניצולים. בזה היו

עסוקים כולם.

אמי 1951

¹ **מחנה מטהאוזן** - מחנה ריכוז, שהוקם זמן קצר אחרי האנשלוס (סיפוח) של אוסטריה, ליד מחצבת גרניט עזובה, כחמישה ק"מ מהעיירה מאוטהאוזן באוסטריה עילית. המחנה סווג על ידי הנאצים כאחד משני המחנות הקשים ביותר. סה"כ נכלאו במחנה כ 199,400 אסירים, מתוכם 38,120 יהודים. מספר האסירים שנספו במחנה נאמד ב 119,000. המחנה שוחרר ב - 5 במאי 1945, בידי צבא ארצות הברית.

אנחנו קיווינו שמישהו מהקרובים בסלובקיה יחזור, אבל לא חזר אף אחד חוץ מדוד האחד, דז'ה (נוסף לדודה בלה), הוא נסע לברטיסלבה ללמוד בישיבה ולמד משפטים ללא ידיעת אביו. כשנכנסו הנאצים הוא ברח ממקום למקום, אפילו בלי ניירות מזויפים, והצליח להינצל. הוא זה שיצר אתנו קשר.

הדוד הצעיר ביותר היה בשומר הצעיר (זה נודע לי רק אחרי המלחמה) והיה בקבוצה שניסתה לברוח ולהגיע לארץ, אבל תפסו אותם ואף אחד לא שרד. ממשפחת אבי נשארו שלושה אחים בחיים. האח הצעיר ביותר, מייק, חיפש ומצא אותנו אחרי המלחמה. שני האחים האחרים, איזידור (איזיו) ושמון (שמואל) פתחו חנות לגלנטריה בבודפשט, אבל לא היו בקשר אתנו. אחר כך הם הגרו לארצות הברית.

**מייק, אחיו הצעיר של אבי,
בחתונתו עם אן**

הדוד דז'ה, אחיה של אמא

לאמא שלי היה עוד אח, ליוש, שהיה צורף והייתה לו חנות תכשיטים בסלובקיה לפני המלחמה. הדוד שלי, דז'ה שחזר אמר שהוא בטוח שאחיו החביא תכשיטים בבית של סבא וסבתא. הוא הלך לבית, בו גרו גויים, ואמר שהוא רוצה לחפש משהו. תושבי הבית שישעו בו את הכלב ואמרו לו שלא יעז לחזור. הדוד שכר שני גויים עם אתים וחזר לבית. אז הם כבר לא העזו לומר כלום. הוא הרים את כל הרצפה ומצא שם הרבה תכשיטים. אח"כ הוא חפר גם בחצר ומצא גם שם דברי ערך. כל פעם שהיה מישהו נוסע להונגריה הדוד שלח לנו תכשיטים וזהב. זה מה שהעמיד אותנו על הרגליים. כך היה לנו כסף ושכרנו דירת שלושה חדרים יחד עם הדודה שלי במקום מרכזי, מקום טוב, לא ברובע היהודי שהיה לפני כן.

הדוד שלי דז'ה גר בברטיסלבה ואח"כ הוא הגר לקנדה, שם הייתה לאשתו אחות. הוא נפטר בשיבה טובה בגיל 100.

במבט לאחור

יש דברים שאני זוכרת אותם כאילו קרו היום, את היום, את השעה, את התאריך ויש דברים שאני לא זוכרת, או לא רוצה לזכור. אבל אלה נחרתו בי, עד היום אני זוכרת אותם כאילו קרו היום.

דבר נוסף שנחרת בזיכרוני: כשהיינו צריכים לעזוב את הבית שלנו, ברחוב קלאוזל, כי בו הרוב היו נוצרים (במקום שהרוב היו יהודים, הנוצרים היו צריכים לעזוב), אמא שלי שכרה עגלה עם סוס, ולקחנו את מה שיכולנו להעמיס ולקחת, לא יכולנו לקחת הרבה כי לא היה לנו הרבה מקום. אנחנו עוד לא עזבנו, עוד היינו בבית ובאו השכנים שחשבתי שהיחסים בינינו היו טובים ואני בתור ילדה רואה איך הם מתחילים לסחוב דברים מן הבית. זה היה זעזוע עבורי. היה שם נער שכן שלא עלה בדעתי שהוא ישתף פעולה עם הנאצים, והופיע במדים של צלב החץ, עם אנשים נוספים, ונתן הוראות לקחת את זה ואת זה, בעודנו בתוך הבית, בלי שום רגש, בלי התחשבות, הם התנפלו על השלל. כל הרעב והפחד היה משותף לכולם, אבל זה שהשכנים שחשבתי שהם שכנים טובים, כמה מהר הפכו את עורם, זה עשה עלי רושם נורא.

אף פעם לא חשבתי שהסיפור שלי הוא סיפור מיוחד. עכשיו כשאני חושבת על זה, ילדה בת שתיים עשרה, אפילו הייתי רק בת אחת עשרה וחצי. לא היה לי ניסיון בדברים, לא נסעתי אף פעם לפני כן לבד. אמא שלי ליוותה אותי לבית הספר כל יום וגם חיכתה לי כשחזרתי כל יום. ילדים לא היו עצמאיים אז. איך אני יצאתי לדרך? ראיתי על המפה שהם מתקרבים לגבול האוסטרי, מאיפה לקחתי את הרעיון? סתם החלטתי: אני אחזיר את אמא, איך? מה?

אני חושבת שכל דבר זה גורל של בן אדם. אם הייתי ביחד עם אמא שלי, גם היא בעצמה אמרה את זה, שתינו לא היינו שורדות. היו שם אימהות עם ילדים, ואת המעט שקבלו, את פרוסת הלחם שקבלו היו צריכות לחלק עם הילדים... גם האמא וגם הילד לא יכלו לשרוד. אז זה שבעט בי, בעצם הציל את חיי.

האמונה שלי מאוד התחזקה אחר כך. ואמא שלי להפך. לפני כן אמא הלכה בפאה נוכרית, הייתה בת של רב. לא נשאר לה אף אחד חוץ מאחות אחת ואח אחד(הם היו שמונה אחים). היא הפסיקה להאמין. גם החיים במשטר הקומוניסטי, לא אפשרו את הדת...

לא נשארה לי טראומה. הרבה זמן חלמתי בלילה שהגרמנים חזרו, כי היו כל הזמן יריות, ועכשיו הם כבר יחסלו את כולם ואח"כ זה עבר לי. רק את השפה הגרמנית אני לא יכולה לשמוע.

לא תרגמתי את זה לחיים היומיומיים, כי הייתי בסה"כ ילדה. הייתי בבני עקיבא, ותכננו עליה, וקייטנות והייתי כבר מדריכה. רק ידעתי שיותר אני לא נשאת שם. לא חשבתי שאני עושה מי יודע מה. סה"כ כל אחד היה צריך לשרוד. שמעתי סיפורים של חברים שלי בגילי, שעברו דברים שלא יאומן שילדים עוברים דברים כאלה. בגלל זה אני חושבת שהארץ הזאת כ"כ יקרה לנו. אני לא יכולה להבין שאנשים חוזרים לגולה או בכלל נשארים באירופה. זה ממש לא מובן לי שמי שעבר את כל התופת הזאת ועוד יכול לחיות ביניהם.

אני מקווה שאף פעם לא יתנסו יותר יהודים בדברים כאלה. שזה ממש לא יאומן. אני כל כך מאמינה בהשגחה, כל הניסים שקרו לנו במלחמת העצמאות ובמלחמת ששת הימים, הקמת מדינה יהודית אחרי 2000 שנות גלות. כל הזמן אני אומרת, שלא יכול להיות... זה היה נס גדול מה שקרה לנו אז ויקרה לנו גם להבא, וזה לא יתכן שאנחנו כבר יותר לא נשרוד. לא יתכן. אולי זו הסיבה שאני כל כך ימנית בדעותיי. אני מסבירה לכולם, לכל מי שאני רק יכולה, שהמדינה הזאת היא מדינת היהודים וזהו, שאנחנו חייבים, חייבים לשמור עליה.

אני לא חושבת שהדורות הבאים יכולים בכלל להבין ולהרגיש את כל מה שעברו כולם. גם אני לא מבינה לפעמים. תמיד אני חושבת, איך אנשים עברו את זה במחנות הריכוז? מה שאני עברתי זה אפס לעומת מה שהם עברו. איך? איך בכלל שרדו אנשים? אני בעצמי לא מבינה את זה, אז מי שלא עבר את זה באמת לא יכול לחוש דבר כזה, ממש לא.

שלושה אחים ששרדו - אמי, דוד דז'ה
ודודה בלה

חזרה לחיים

באפריל 1945 התחילו להפעיל את בית הספר. חזרתי לבית הספר. למרות שלא למדנו מחודש מרץ 1944 (כשנכנסו הגרמנים, הייתי אז בכתה ה'), המשכנו לפי הגיל וסיימנו כעבור חודשיים את כיתה ו'. מנהל בית הספר לא חזר וגם כמה מורות לא חזרו. (היה רק מורה גבר אחד, למדע, כל היתר היו מורות). סגן המנהל הפך למנהל והיו מורות חדשות. היו גם תלמידות חדשות שגרו קודם בעיר אחרת, ההורים שלהן לא חזרו והן גרו אצל קרובי משפחה שאימצו אותן.

בבית הספר היו ארבע כיתות יסוד, ולאחריהן ארבע כיתות ביניים שהיו למעשה תיכון. לאחר שמונה שנים אלו, רוב הבנות הפסיקו ללמוד והלכו ללמוד מקצוע והבנים הלכו לישיבות. אפשר היה ללכת ללמוד בגימנסיה, שם למדו בנים ובנות, אך זה עלה הרבה כסף ורק העשירים יכלו להרשות לעצמם. בגימנסיה למדו שמונה כיתות ועשו בגרות, רק בגימנסיה אפשר היה לעשות בגרות, ורק מעטים עשו זאת. אבל היה מסלול נוסף - להיכנס לגימנסיה רק אחרי כיתה ח', אחרי חטיבת הביניים ולעשות בגרות. אני רציתי מאוד להמשיך ללמוד ואמי התייעצה עם הדוד שלי, כמו תמיד. הדוד שלי הציע שאני אלמד הנהלת חשבונות, אבל מכיוון שאני אפשר היה לקבל עבודה עם השם גולדשטיין, הוא הציע ל"הנגר" את השם לגרדאי (שם הונגרי). אמי אמרה שאלך להירשם ללמוד הנהלת חשבונות. לא היה לי חשק, אבל הלכתי בכל זאת. הייתי צריכה לחכות לראיון, הציונים שלי היו טובים, מבחינה זו לא הייתה לי בעיה, אבל כשישבתי בפרוזדור ראיתי מסביבי רק פרצופים גויים והחלטתי: "פה אני לא אלמד". עזבתי לפני הראיון. חשבתי שאלך לראות מה קורה בגימנסיה, אחרי המלחמה כבר לא היו מעמדות כמו לפני. הלכתי לגימנסיה ופגשתי שם עוד חברה שבאה להרשם. פתחו מגמה חדשה ניסיונית רק לבנות, בה למדו לימודים רגילים בתוספת לימודי עיצוב אופנה. נרשמנו, כמה בנות מהכיתה שלי, למסלול הזה. לא היה צריך לשלם בהרשמה. חזרתי הביתה וסיפרתי לאמא שלי שלא קבלו אותי להנהלת חשבונות כי הכיתה כבר הייתה מלאה, אבל נרשמתי לגימנסיה.

אמא שלי אמרה שהיא הלכה לשנות את השם שלנו. לעצמה לא יכלה לשנות כי הייתה אלמנה, אבל לי היא שינתה את השם. חברותי בבני עקיבא הפיצו ששינו לי את השם והתחילו ללעוג לי. בגימנסיה הייתי רשומה בשם גרדאי ואני כל כך התביישתי בשם הזה. הרבה זמן לא יכולתי לסלוח לאמי על כך. כשהגעתי לארץ לא היו לי תעודות וחזרתי לשם גולדשטיין.

למדתי בגימנסיה עד שעליתי לארץ, כשנתיים וחצי. הגימנסיה לא הייתה אורתודוקסית, ובכל זאת למדנו בכיתות נפרדות של בנים ובנות וחייבו אותנו להגיע בכל שבת לתפילות בבית הכנסת. אני אמרתי שאני לא נוסעת בשבת ובשבילי זה יותר מחצי שעה הליכה, אבל לא ויתרו לי. היה לנו כובע מיוחד שהיינו חייבים ללכת בו כל הזמן, גם מחוץ לשעות הלימודים.

אמי ואני (1948), אני בת 16

אמי הפסיקה לגמרי להיות דתית. אחרי המלחמה כשהמשטר הפך לקומוניסטי וכולם היו צריכים לעבוד, היא עבדה בכלבו בתור זבנית והייתה צריכה לעבוד גם בשבתות וחגים. את החופש השנתי היהודים שמרו לחגים, לראש השנה ויום כיפור. כולם עבדו בכל ימי השבוע מלבד ביום ראשון. היה בקרבת ביתנו בית כנסת, שמרנו על אורח חיים דתי, אבל אמא כבר לא הלכה עם פאה. היא אמרה ש"לקחו את המשפחה שלי, ההורים שלי, אין אלקים". כל זמן שהייתי בבית היה אוכל כשר ואחרי שעזבתי כבר לא. רק את חג הפסח היא המשיכה לשמור, גם אחרי שעזבתי, בכל שנה היא קנתה את מצרכי הפסח בקהילה. אני דווקא הייתי מאוד דתית. כשהגיע זמן מנחה ירדתי מהחשמלית והתפללתי ברחוב. הקפדתי גם על ברכת המזון ועל כל התפילות.

אמי, אני, ג'ורי ודודה בלה 1949

פעילות ציונית

כל התנועות הציוניות התחילו מיד לפעול. אני הלכתי לאגודת ישראל, הייתי מאוד דתית, והיה לי מאוד טוב שם. הלכנו לאגודה כמה פעמים בשבוע וקבלנו שם גם ארוחת ארבע. החברות מהכיתה התחילו לדבר על ליבי שאבוא לבני עקיבא, לא רציתי. שכנעו אותי לבוא פעם אחת בשבת, תראי רוקדים ביחד בנים ובנות וזה נחמד (באגודת ישראל זה היה נפרד לגמרי). שלחו מישהו שחיכה לי בבה"ס והוא לא הרפה ממני עד שפעם אחת התרצתי ובאתי לבני עקיבא בשבת ונשארתי שם. נפגשנו פעמיים באמצע השבוע ובשבת אחרי הצהריים לעונג שבת. הייתי מאוד פעילה, אחרי שנה הייתי כבר מדריכה ונסעתי עם הקבוצה שלי לקייטנות. הייתה לנו קייטנה גם בחורף וגם בקיץ. בבני עקיבא היו לנו שיעורים על תולדות הציונות, למדנו שירים ושרנו במקהלה.

בכל ל"ג בעומר התקיים מפגן משותף של כל תנועות הנוער הציוניות שעדיין הורשו לפעול, הוא נקרא "יום הנוער". זה היה מפגן מאוד מאוד מרשים אשר כלל התעמלות אמנותית. מלבד ל"ג בעומר לכל תנועה היה סניף משלה וכל אחת ניסתה לשרוד לבד.

בימי ראשון הלכנו עם קופסת קק"ל לבתי קברות יהודיים לאסוף תרומות. מישהו ראה אותי וסיפר לאמא שלי, והיא כעסה, מה את לא מתביישת לקבץ נדבות?

כשהנהיגו בהונגריה את השלטון הקומוניסטי, היו שמועות שיסגרו את כל התנועות הציוניות וצריך להתארגן לבריחה. התחלנו להיפגש בהר ג'לט במקום בסניף ורצינו לעזוב מהר ככל האפשר.

ב - 1948, בזמן מלחמת השחרור, אפשר היה להגיע לארץ עם עליית הנוער, דרך צרפת. גם אני מאוד רציתי לנסוע עם עליית הנוער, אבל אמי לא הסכימה בשום פנים ואופן. היו לי כבר חברות שהיו בצרפת וסיפרו שחסרים שוקולד וממתקים. מאז לא נגעתי בממתקים ואספתי אותם כדי שכשאעלה לארץ אחלק להן מממתקים. בהנהגה אמרו לי שאשלח את אמא שלי לדבר איתם והם ישכנעו אותה להרשות לי לנסוע. אמרתי לה, "מה אכפת לך? תלכי לשמוע, הם יסבירו מה ולאן הולכים". בסופו של דבר אמא הבטיחה שתלך לדבר איתם. יום אחד חזרתי מבית הספר ומצאתי את אמא שלי כעושה מאוד. "היית?", "הייתי". אל תשאלי מה היה". "ובכל זאת אני שואלת", "היה שם בחור צעיר (בטח היה בן 20, לא יותר) ושאל אותי למה את לא מסכימה שהבת שלך תיסע לפלשתינה. אמרתי לו, יש לי בת אחת ואני יודעת שיש שם מלחמה ואני לא רוצה לשלוח אותה, אני לא רוצה שיקרה לה

משהו, זו הבת היחידה שלי. אז הוא אומר ככה: אם הבת שלך הייתה מתה באושוויץ לא היית יודעת אפילו את הקבר שלה, אבל אם היא תמות בישראל אז יהיה לה קבר". "ומה אמרת?" "קמתי וטרקתי את הדלת ויותר אל תזכירי לי שום דבר. את לא הולכת, את לא נוסעת". אמרתי: "בסדר, אבל בואי נעשה הסכם, ברגע שסוגרים את הגבולות אני יוצאת עם עלייה ב'". היא הסכימה, היא לא האמינה שזה באמת יקרה (ידעתי שיסגרו את הגבולות ונשארו בבודפשט עוד כמה הכשרות), אבל זה מה שקרה כעבור כמה חודשים.

יום אחד הודיעו לי שנבחרנו, שתי בנות מבני עקיבא ללכת למחנה אימונים. התאמנו כדי שכאשר נהיה בארץ, נוכל לעזור למעפילים לרדת לחוף במהירות ולברוח (זה היה לפני הכרזת המדינה). לא שאלתי את אמא, הודעתי לה שאני הולכת. היו שם נערים ונערות מכל תנועות הנוער. הייתי כבר כמעט בת 16. זה היה מחנה אימון של שבועיים במהלכם אסור היה לטלפן הביתה. יצאתי מבית הספר. הביאו אותנו למקום מבודד, למדנו קפ"פ (קרב פנים אל פנים). באחד האימונים היינו צריכים לטפס על בניין נטוש בן שתי קומות ומשם לקפוץ לברזנט שמחכה למטה. עליתי איכשהו, ופחדתי לקפוץ, אמרתי: "אין מצב. אני מפה לא קופצת." היה לי פחד גבהים. צעקו מלמטה והתחילו להתחנן אלי שאקפוץ. המדריך אמר שאם אני לא קופצת הוא עולה אחרי וזורק אותי למטה. ראיתי שהוא מתכוון לעלות, כל כך נבהלתי שהפלתי את עצמי למטה. אז ראיתי שזה לא נורא כ"כ ואמרתי, "טוב, עכשיו אני רוצה עוד פעם". המדריך אמר. "לא, את לא עולה יותר". אח"כ הייתה גם אומגה. הלכנו המון ברגל וקבלנו מכות באימוני הקפ"פ (היה שם אחד שהיכה בכל הרצינות). הגעתי הביתה, מותשת וכל הגוף כאב לי. אמא טיפלה ברגליים שלי שבועיים.

ביום הכרזת המדינה, ביום שישי, 14.5.1948, ה' באייר תש"ח, לא ידענו על כך. החדשות מהארץ הגיעו תמיד כמה ימים מאוחר יותר, הן הגיעו מפה לאוזן. הונגריה הייתה כבר קומוניסטית ולא נתנה פרסום לידיעה על הכרזת המדינה, העיתונות ההונגרית לא פרסמה שום דבר. אך באותה שנה, בל"ג בעומר חגגנו את יום הנוער בצורה מיוחדת. כל תנועות הנוער הציוניות צעדו במצעד גאוה ברחובות העיר, לבושים בכחול לבן ונושאים דגלי ישראל. לאחר המצעד התכנסו כולם באצטדיון, שם היו תרגילי סדר ותרגילי התעמלות אמנותית, סיימנו בשירת "התקווה". זו הייתה בעצם החגיגה על הקמת המדינה.

בשנה שלאחר מכן כבר אסרו על פעולות ציוניות, תנועות הנוער עברו לפעול במחתרת ושערי הונגריה נסגרו. ביום העצמאות של שנת 1949, היינו בווינה בדרכנו לארץ ישראל, לאחר שגנבנו את הגבול, וביקרנו בקבר הרצל (לפני שהועלו עצמותיו לישראל).

פעילות בבני עקיבא

הבריחה

בכל התנועות התחילו להתארגן לבריחה. עוד לפני שאסרו את קיום התנועות הציוניות הקמנו ועדה והתחלנו לדון בהקמת גרעין שיעלה לארץ וילך לקיבוץ (עוד לא ידענו לאיזה). נבחרה ועדה של שלושה ואני הייתי ביניהם. עשינו מבחני כניסה לגרעין והחלטנו מי מתאים ומי לא. פסלנו הרבה מועמדים. כשעלינו לארץ כבר היינו מיועדים לקבוץ תחיה בחדיד.

בדצמבר 1948 סגרו את הגבולות ואנחנו ירדנו למחתרת. כלומר, נפגשנו במקומות מסתור, בהר, לא בבתים והחלטנו להתכונן לבריחה. כל הזמן היינו בקשר מי נוסע ומתי. אמרו לנוער, אין פה עתיד וכדאי לצאת מהונגריה כל עוד זה אפשרי. לאוסטריה כבר אי אפשר היה לצאת ודרך המילוט היחידה הייתה דרך סלובקיה. ידעתי שאמא שלי לא תיתן לי גרוש והיה צריך כסף לשחד את המדריכים הגויים שעזרו לעבור את הגבול. הבטיחו לי בתנועה שאני אהיה בין הראשונים ולא אשאר שם. אף אחד לא בא חינם, רק אני.

כשלמדתי בתיכון, למדנו אנגלית כשפה שניה. אמא שלי לקחה לי מורה פרטי לאנגלית, כי לא הצטיינתי באנגלית (הייתי צריכה להצטיין בכל המקצועות). המורה היה אדם מבוגר עם גיבנת והוא ידע טוב עברית. עשיתי אתו הסכם: "אני במילא לא מתכוונת להישאר פה, אתה תלמד אותי עברית וברגע שאמא שלי תיכנס לחדר נדבר אנגלית". הוא שאל, "ואיך את תסעי?" סיפרתי לו שברגע שסוגרים את הגבולות אני בורחת. הוא לימד אותי עברית ספרותית, הוא כתב לי שירים וכתב לי מכתבים. הוא קצת התאהב בי. הוא אמר לי שלא אסע ופתאום חששתי שהוא ילשין עלי. כשהגיע הזמן אמרתי לאמא שאסור להגיד לו שאני בורחת. כשהוא יבוא תגידי שאת לא יודעת לאן הלכתי. באמת, אמא כתבה שהוא בא כמה פעמים וחיפש אותי.

בחג הפסח חגגנו את ליל הסדר הראשון, למחרת בליל הסדר השני הייתי מוזמנת לחברה. בערב בא מישו ואמר לי שמחר (בחג) אני צריכה להגיע לתחנת הרכבת עם תיק קטן בלבד, מעט מאוד דברים. אנחנו חמישה, אף אחד לא ידע מי האחרים, עלינו לרדת מן הרכבת שתי תחנות לפני הגבול, בלי תעודות ובלי דרכונים (מי שירד בגבול מיד שאלו...). ושם יחכה לנו מישו שיקח אותנו לבית יהודי, נעבור את נהר הטיסה בסירה ומשם נמשיך ברגל לסלובקיה. לא ידעתי מי האנשים אליהם צורפתי, אך כשהתחלנו לרדת מהרכבת ראינו שאנחנו חמישה. היה בינינו אחד שהיה מבוגר יותר (אולי בן 22) ואני הייתי הצעירה ביותר. חיכה לנו מישו שהכרתי מבני עקיבא שלקח אותנו לבית ההורים שלו. היה שם גם גוי עם סירה שיעביר אותנו את הנהר בערב, ויוליך אותנו ברגל אל מעבר לגבול הסלובקי. התשלום היה מתנהל כך: נתנו פתק, חצי פתק לגוי וחצי לנו. כשנגיע לסלובקיה ניתן לו את חצי הפתק שלנו והוא יביא לשולחיו את שני חלקי הפתק ויקבל את הכסף.

עברנו את הנהר בערב, הגענו למקום שומם, לא רחוק משם הייתה באר, אך זה היה העצם היחיד בסביבה. פתאום אנחנו רואים שני אורות, הגוי אמר שכנראה אלו אופניים של משמר הגבול. הוא אמר, תנו לי את הפתק שאני אשים בכיס, ועכשיו נתחבא מפני משמר הגבול. לא היה איפה להתחבא, אפילו עץ אחד לא היה שם, הייתה שם רק הבאר והצטופפנו ליד הבאר. אני הייתי במעיל גשם שקוף, שהבריק והייתי צריכה להוריד את מעיל הגשם. ירד גשם. כשקמנו הגוי נעלם ונשארו לבד, ללא מדריך. הוא היה צריך להעביר אותנו לסלובקיה ולהוביל אותנו עד לבית המשפחה היהודית בצד השני של הגבול.

התחלנו ללכת, לא היה לנו מושג לאן. התחיל לרדת גשם. הגענו לצומת של שלוש דרכים. אחד אמר, בואו נלך לכאן, היה שם כלב ואני אמרתי, אני לא הולכת, יש פה כלב (אח"כ שאלתי, ואמרו שאם היינו הולכים לשם היינו מגיעים לצ'אפ, המקום הראשון ששייך לרוסיה ומשם לא היינו יוצאים). לא רציתי ללכת לדרך השנייה, לא יודעת למה והחלטנו על הדרך השלישית. לפי ההוראות היינו צריכים ללכת ולהגיע לבית האחרון בכפר שגגות הבתים בו היו כחולים, הבית האחרון הוא בית יהודי. החלטנו לנסות. כבר היה שש בבוקר והתחיל להאיר היום כשהגענו לכפר עם גגות כחולים, הלכנו לבית האחרון ודפקנו על הדלת בשקט. באמת זה היה בית יהודי ואנחנו, חמישה אנשים עם בוץ כבד בנעליים. הם אמרו לנו, תורידו מהר את הבוץ מן הנעליים ואנחנו נחביא אתכם. אבל לא הספקנו, מיד הגיעו שוטרים. ביקשו תעודות, שלא היו לנו, ולקחו אותנו למשטרה. הגענו למשטרה והכניסו אותנו לבית סוהר, היו שם זונות וגנבים, זה היה משהו נורא. בבוקר, התחילו לחלק לאנשים אוכל. אמרנו שאנחנו רוצים משהו מהקהילה היהודית כי לנו זה חג ואנחנו לא אוכלים לחם. זה לקח יום וחצי עד שהגיעו מהקהילה היהודית והביאו מצות, עד אז לא טעמנו דבר. פתאום ראיתי שהיו אתנו שני בחורים יהודים שעסקו בשוק שחור בבודפשט ואני הכרתי אותם.

ידענו שזה חג הפסחא של הנוצרים והסוהרים ישתכרו ואפשר יהיה לשחד אותם להעלים עין ולאפשר לנו לברוח. החברים התחילו לדבר עם הסוהרים והם ביקשו 200 דולר עבור חמשתנו. לא היה לנו כסף. ניגשתי לבחורים שהכרתי אותם, ואמרתי להם, "תנו לנו את הכסף והסוהרים יאפשרו לכולנו לברוח. אנחנו לא באנו לבד יש מאחורינו תנועה, בני עקיבא, ואתם מכירים אותי, נגיע לזלצבורג ונחזיר לכם את הכסף". הם לא השתכנעו בקלות רק לאחר שנדנדתי להם הרבה ואמרתי שזה יהיה על המצפון שלהם אם יחזירו אותנו להונגריה, ויש לנו הנהגה שתוכל להחזיר להם את הכסף. הם הסכימו ונתנו את הכסף. ברחנו, גם הם.

כשהיינו בסלובקיה, הלכנו ברגל, כי לא היה לנו כסף, אסור היה לנו לדבר הונגרית ולא ידענו סלובקית, הזהירו אותנו שלא נוציא הגה מהפה עד שנגיע לבניין בית הספר ושם נהיה חופשיים. בקבוצה שלנו היו שני בנים ושלוש בנות. בת אחת שהייתה קצת יותר מבוגרת, ירדה מהמדרכה כשהלכנו ברחוב ונפלה וקבלה מכה באף והתחילה לדמם. האנשים ברחוב התקהלו סביבה והתחילו לדבר אתה סלובקית, רצו לקחת אותה לבית חולים, לעזור לה והיא לא הוציאה הגה מהפה. אולי אם הייתה מדברת הונגרית היו מבינים אותה כי זה היה קרוב לגבול ההונגרי, אבל היא לא דברה ואנחנו שראינו הכל מרחוק לא העזנו להתקרב. היא החזיקה מטפחת על אפה ולבסוף קמה, התרחקה מהאנשים וכולנו התרחקנו והכל היה בסדר. הגענו לבית ספר גדול בו התאספו כל האנשים מכל התנועות ושם כבר דאגו לנו.

נשארנו די הרבה זמן בסלובקיה. בברטיסלבה גר הדוד שלי, אחיה של אמי, ד"ר. טלפנטי אליו והוא אמר שאבוא אליו והוא יקנה לי את מה שחסר לי. הוא קנה לי כמה דברים וביניהם בגד ים (איך אפשר בארץ בלי בגד ים) ואוכל. הוא הכין חבילה גדולה. הבחור המבוגר שהיה אתנו בא איתי לקחת את החבילה. הדוד אמר לנו שנאכל אצלו קצת וניקח את השאר ואני אמרתי שאני לא נוגעת בכלום, את הכל אנחנו נחלק בין חמשתנו (אז היינו מאוד ביחד).

בכל מקום חיכינו שבוע שבועיים. קבוצות נוספות הצטרפו והייתה כבר התארגנות מסודרת. משם הגענו לווינה נסענו במשאיות מכוסות, לא בתחבורה ציבורית, כי כבר היה מסוכן לנסוע כפליטים. אני יודעת ששבוע אחרינו עוד יצאה קבוצה אחת מהונגריה בדרך הזאת, אבל את הקבוצה שיצאה שבועיים אחרינו תפסו בגבול הסלובקי והם הוחזרו להונגריה (היה כבר הסכם הסגרה עם הסלובקים).

שהינו בווינה כמה שבועות. ביום העצמאות הראשון של מדינת ישראל, ב-1949, הלכנו לקבר של הרצל בווינה. זה לא היה משהו מאורגן אבל הלכנו כמה חבר'ה ביחד והיה לנו גם דגל ישראל.

מווינה נסענו לזלצבורג, לשם הגיע גם מי שרצה להמשיך לאמריקה. בזלצבורג פגשתי את כל החברים שלי מהסניף, והחבורה הקטנה שלנו התפזרה. שני הבחורים הלכו אחרי והתעקשו שאחזיר להם את הכסף (\$200 היה אז הרבה כסף). בזלצבורג פגשתי גם את שרגא שהיה בהנהגה וביקשתי כסף, שאני חייבת לבחורים שהצילו אותנו. הוא אמר שאין לו כסף. ארגנתי שיעשו לשרגא הזה "שמיכה", כשהוא נכנס לאחד החדרים זרקנו עליו שמיכה והתחלנו להרביץ לו, עד שיבטיח לתת את 200 הדולר. לא היה לו כסף ואנחנו ריחמנו עליו. שני הבחורים המשיכו לאמריקה בלי לקבל חזרה את כספם.

מזלצבורג המשכנו לדרום איטליה. היינו בטרנאני בדרום איטליה ממש על חוף הים, אבל האניות יצאו מברי. באחד מימי ראשון אחד החברים אמר לי, בואי לשחות קצת בים, אל האני שהיה שם. הסכמתי, אהבתי מאוד לשחות. יצאנו בבוקר וכשחזרנו השעה הייתה כבר עשר וחצי והלכנו שנינו על הכביש בבגדי ים. זו הייתה עיירה מאוד דתית קתולית ומולנו באה תהלוכה של כמרים עם דגלים. התחילו צעקות והתחילו גידופים ואנחנו ברחנו למים. היינו עייפים כל כך ולא יכולנו לזוז, והיינו צריכים עוד ללכת ברגל אל המחנה. יותר לא רציתי לראות את הים. כל פעם אנחנו נזכרים בכך.

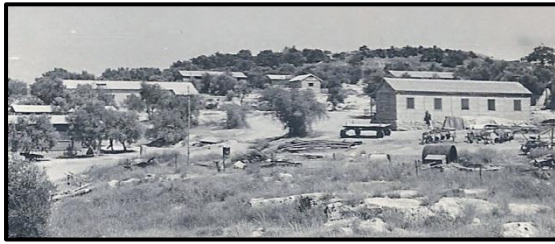
נסענו לברי בדרום איטליה, שם עלינו על האנייה "עצמאות" שהגיעה לחיפה.

על האנייה רובנו הקאנו כל הזמן. גם אני. על האנייה קבלנו בפעם ראשונה חלבה וגם זיתים. החלבה הייתה טעימה לי מאוד ואת הזיתים לא אהבתי. הגענו לחיפה מוקדם בבוקר, ראינו את אורות חיפה וחילקו לכל אחד חפיסת שוקולד.

השארתי את אמא עם אחותה. המשטר בהונגריה היה כבר קומוניסטי, היא ראתה שבכל המשפחות שהיו בתנועות הציונות, כל הצעירים עזבו ועלו לארץ, אף אחד מהצעירים לא נשאר והשלימה עם כך. במשך כל הזמן מאז שיצאתי לדרך עד שהגעתי לארץ לא היה לי קשר עם אמי.

בקיבוץ תחיה - חדיד²

תחיה 1950 מראה כללי

בכל מפגשינו בסניף ולאחר מכן בפגישות החשאיות (כאשר המשטר הקומוניסטי אסר על פעילות ציונית), גיבשנו קבוצת גרעין המיועדת לקיבוץ תחיה בחדיד (ליד בן שמן). כל העולים שהגיעו באותה תקופה הלכו למעברות. לנו חיכתה משאית שהובילה אותנו ישר לחדיד. חלק מהחברה שלנו היו כבר שם.

הגענו לחדיד באחר הצהריים חם של חודש יולי 1949. קבלנו תה מתוק, לחם וריבה והאקונומית אמרה: "זה לכבודכם לפעם הראשונה, אנחנו שותים תה מר". זו הייתה תקופת הצנע.

היה לנו מעט מאוד ציוד, רק מה שיכולנו לסחוב ביד. בדיעבד נודע לנו שיכולנו להביא אתנו עד 100 ק"ג. אך במילא לא היה לנו יותר. בווינה לא היו לנו בגדים בכלל וקבלנו מהגיוינט לבנים ובגדים (משומשים), אך אנחנו הגענו לארץ ביולי, היה חם מאוד והבגדים שקבלנו בווינה לא התאימו למזג האוויר בארץ. כשהגענו לחדיד מיד פתחו עבורנו את מחסן הבגדים וקבלנו ציוד, מכנסי חקי, חולצות וחלוקים.

קבלנו צריף, לשבע בנות, לשניים שלושה לילות. למעשה, זה היה מחסן הנשק שהכניסו לתוכו מיטות מתקפלות.

מיד התחלנו לעבוד. נתנו לנו לכבס בגדי עבודה ובגדי שבת. בחיים לא ראינו קרש כביסה לפני זה, בבית גם תחתונים לא כיבסנו ופה עבדנו ושפשפנו עד זוב דם באצבעות. זו היה עבודה כל כך קשה. בימי ראשון ושני עשינו כביסה ואנחנו נשבענו שלחופש נצא רק בימים האלה של הכביסה. אח"כ הכניסו אותנו לעבוד במטבח. גם זו הייתה עבודה קשה. לא היה חשמל ואת המים הובילו במכליות, עדיין לא הייתה רשת מים לישוב. אנחנו הגענו מהעיר הגדולה למקום ללא חשמל ולא מים, אבל היינו כל כך אידאליסטים שהכל היה יפה וטוב עבורנו, את הכל קבלנו באהבה.

לצריפים בהם גרנו היה גג מברזנט והגשם הראשון העיף את הגג. עברנו לגור באוהלים. החורף הראשון שלנו בארץ ב-1950 היה מאוד מאוד קשה. היה שלג בכל הארץ ואני הייתי חולה. לא היה לנו ביגוד מתאים, רק בגדי קיץ וסוודר אחד או שניים.

² הכפר הערבי חדיאת (תל חדיד) ששכן במקום, ניטש מיושביו ב-1948. ב-1.5.1949 עלו למקום מתיישבים חדשים שהקימו את הקיבוץ הדתי תחיה, אשר שרד עד 1950 (בחודשים האחרונים לקיום הקיבוץ הוא שינה שמו ל"חדיד"), קבוץ תחיה חדל להתקיים ב-7.12.1950, אחריו התיישבו במקום עולים מתימן ורק לאחר תקופה ירדו מהתל ועברו למיקום הנוכחי של מושב חדיד. היום מושב חדיד הוא מושב דתי המשתייך לתנועת הפועל המזרחי ושייך למועצה האזורית חבל מודיעין.

הגיעה לתחייה קבוצה של עליית הנוער, ביניהם היו חברות שלי והזמינו גם אותי להצטרף (הייתי עדיין בגיל המתאים), כך אוכל לעבוד רק חצי יום וללמוד חצי יום. אבל אני אמרתי שאני באתי לארץ כדי לעבוד שמונה שעות, ואני לא הולכת לעליית הנוער והכניסו אותי למטבח.

נוסף לכל היו כל הזמן גנבות, המסתננים נקראו 'פדאיון'. אז עוד לא רצחו רק גנבו, פרות, צינורות השקיה... כל דבר שאפשר.

היו לנו פרות מעטות ברפת, וכשהרפתן היה עסוק בחליבה גנבו לו פרה מן הרפת והוא לא הרגיש כלל.

ניסינו להתפרנס מגן ירק, מרפת, חלמנו שיהיה שם פעם בית הבראה, כי המקום היה מקום גבוה ויפה. אך האמת היא שלא הצלחנו להתפרנס, הקיבוץ לא החזיק את עצמו והחליטו לשלוח אותנו לעבוד בעבודות חוץ, כי לא היה כל כך מה לעשות במשק.

אני הייתי בקבוצה שנשלחה לקיבוץ שלוחות וחלק נשלחו לקבוצת יבנה. הייתי בשלוחות שבועיים. שלחו אותי לצבוע צריף - הייתי צריכה לטפס על הסולם עם פח של סיד, ולי יש פחד גבהים, כשהגעתי למעלה נשפך עלי כל הסיד. אז אמרו: זהו, את לא עושה את זה יותר.

תמיד רציתי להיות טרקטוריסטית, ואמרו לי שזו עבודה קשה ולא לבנות. בשלוחות ראיתי בחורה בלונדינית עומדת ליד הטרקטור, רגל אחת שלה מונחת על גוף הטרקטור והיא מסובבת את הידית ומניעה את הטרקטור ונוסעת. כל כך רציתי להיות כמוה.

גם בשלוחות לא היה מה לעשות אתנו. היה קיץ חם מאוד והייתה מכת עכברים, אפשר היה ללכת רק בחולצות ובמכנסיים ארוכים. ישנו באוהל במיטה עם כילה וטרודי אמרה לי בלילה, העכברים אוכלים לנו את הרגליים אני רק לא יודעת אם מבפנים או מבחוץ.

אחרי שבועיים חזרנו לתחייה ואני אמרתי שאני לא מוכנה לעבוד יותר במטבח, אני רוצה להיות טרקטוריסטית. יענק'לה, שהיה אז סדרן עבודה, אמר לי: אין בעיה, תדליקי את הטרקטור ואני מבטיח לך שאלמד אותך לנהוג בו. אני לא יכולתי להרים בכלל את הידית. הוא אמר לי: מה את חושבת, שכל יום מישוהו יבוא בשש בבוקר להתניע לך את הטרקטור? כאשר תוכלי להתניע את הטרקטור תבואי אלי. כך נגוז החלום וחזרתי לעבוד במטבח.

המטבח היה עשוי מפח וכל מוצאי שבת ניקינו את קירות הפח ואת הסירים עם ברזלית, סבון וצמר פלדה, עד שתים שלוש לפנות בוקר. רק הבנות עבדו במטבח, ופעם בארבע חמש שבתות יצאה לנו תורנות כזאת. הסירים הגדולים האלה הבריקו...

אך עם כל זה, חיי החברה שלנו היו טובים. לא היה לנו מה לאכול אבל בכל ערב רקדנו והיו לנו גם שיעורים והרצאות.

חדיד היה קיבוץ ספר, כל אלה שהיו בחדיד קבלו פטור מהצבא, כי זה היה גם משלט ושמרו 24 שעות ביממה. גם אותנו אימנו בנשק והלכנו לשמור ולכן לא גייסו אותנו לצבא, השהות בחדיד נחשבה כשרות צבאי. אני זוכרת שבפעם ראשונה הלכתי לשמור עם ירמי. הוא אמר לי, כל מה שאני עושה את עושה אחרי. החמור שהיה קשור לעץ השמיע רעשים שהפחידו אותי. השמירות בלילה היו מאוד מפחידות.

היה בתחילה צריך אחד שאסור היה להתקרב אליו. הגיעו לשם משתפ"ים (משתפי פעולה) ערבים, הם הביאו סיגריות אמריקאיות, כנראה מסרו מידע, קבלו כסף והלכו.

באמת לא היינו מפונקים. הרי בהונגריה הלכנו להצגות ולאופרות, והמעבר לחיים בארץ היה שינוי תרבותי מאוד גדול עבורנו. אמנם ידענו למה אנחנו באים, פחות או יותר, ולא היו לנו ציפיות גדולות, ידענו שאנחנו רוצים לבנות קיבוץ והחיים קשים. היינו יותר מ-20 חברה בקבוצה שהגיעה יחד לארץ. היו חברים שלנו שלא הצטרפו לקיבוץ וניסו את מזלם בחוץ אבל לשבתות כולם היו באים כי לאף אחד לא היה לאן ללכת. היינו מסתכלים בחלון לראות כמה אנשים באים, ולפי זה החלטנו כמה מים צריך להוסיף למרק. הכל היה בצמצום אבל פעם בשבוע היה בשר עוף.

החלטנו בינינו שאף אחד לא כותב הביתה שום דבר על העבודה הקשה ועל כל הקשיים. אף אחד לא כתב הביתה שקשה לו, או שאין חשמל ואין מים. לא מוציאים את דיבת הארץ רעה!

השירותים בתחילה היו שני ביתנים בנויים מפח בחוץ. לילה אחד הלכתי עם טובה לשירותים. לקחנו אתנו פנס רוח והלכנו, הישוב היה קרוב לגבול וזה היה מפחיד מאוד. מרוב פחד נכנסנו שתינו לאותו תא שירותים, למרות שהיו שניים. פחדנו להיות לבד. השומרים שראו אותנו נכנסות לשירותים החליטו לחמוד לצון וזרקו על תא השירותים אבני חצץ. מתוך התא זה נשמע כמו יריות. ניסינו לצעוק לעזרה, אך מרוב פחד לא יצא לנו שום קול. פחדנו מאוד והיינו בטוחות שכל החברים נהרגו ואנחנו היחידות שנשארו בחיים. ישבנו רועדות בתא השירותים קרוב לשעתיים, בטוחות שכל החברים מלבדנו נהרגו. השומרים שראו את אור הפנס מן השירותים המשיכו לזרוק אבני חצץ בכל פעם שעברו על ידו. חשבנו שאנחנו היחידות שנשארו בחיים לספר את מה שקרה והתנחמנו בכך שלא נצטרך לקום לעבודה למחרת בבוקר. כשיצאנו לבסוף, מצאנו את כל החברים ישנים בשקט במיטותיהם. כמובן שלמחרת צחק עלינו כל הקבוץ.

בסופו של דבר, החליטו לפרק את הקיבוץ, כי לא הצלחנו להתפרנס. נציג של הקיבוץ הדתי בא ואמר: "מים אין לכם, חשמל אין (עוד לא היה מדובר בכלל על רשת של צינורות מים). אין לכם ממה להתפרנס ויש קיבוצים שזקוקים להשלמה". כולנו בכינו כי היינו מגובשים מאוד ולא רצינו לעזוב.

יעקב ואני התלבטנו לאן ללכת. חשבו שרוב האנשים ילכו למשואות יצחק, או לניר גלים, שנקראה אז ניר וגל, שם היו לי הרבה חברים, אבל יעקב אמר שהוא לא רוצה לגור בקיבוץ של הונגרים וגם משואות יצחק לא מצאה חן בעינינו, כי החברים שם היו מבוגרים מאתנו. היינו צעירים, אני עוד לא הייתי בת 18. אמנם לא רצינו לגור בעיר, אך עברנו לעכו, שם היה ליעקב דוד.

בקבוץ תחייה, אני באמצע.

יעקב

יעקב נולד בשנת 1927 בברלין להוריו יוסף וטובה רוט.

מוצאה של משפחתו מהקרפטים בהונגריה. הוריו התחתנו שם. ב- 1926 החליט אביו להגר לארה"ב. הוא השאיר את אשתו אצל ההורים מתוך מטרה להתארגן ולהביא את אשתו אחריו. הוא היה בקבוצה של מהגרים שהמשיכה הלאה ביום שישי, אך הוא לא רצה לחלל שבת והחליט להישאר בברלין

ולהצטרף אליהם אח"כ. הוא מצא מקום ללון בביתם של זוג יהודים, אך כשקם בשבת בבוקר גילה ששדדו את כל כספו והדירה ריקה. מארחיו שדדו אותו והסתלקו. הוא נאלץ להתחיל הכל מאפס, אך היה בעל מקצוע טוב מאוד והקים מפעל של קונפקציה (תפירת בגדים), חדיש ומודרני, יחסית לזמנו, בו היו מכונות חשמליות. אח"כ הגיעה גם אשתו והם נשארו בברלין, שם נולד יעקב. אחרי שבע שנים נולדה אחותו מרים.

בשנת 1933, כשהיטלר עלה לשלטון התחילו יריות בין הסוציאל דמוקרטים לפשיסטים. המשפחה גרה במקום מרכזי, אלכסנדר פלץ, והכדורים שרקו סביב. הם נמלטו למורבסקה אוסטרובה, עיר תעשייתית בצ'כיה, כשהם משאירים מאחוריהם את המפעל, המכונות והעובדים. הם האמינו שזה לזמן קצר בלבד, אך לאחר מכן כבר לא יכלו לחזור.

ב-1942-1943 הגרמנים התחילו לאסוף את היהודים מצ'כיה והמשפחה ברחה להונגריה, אל העיר בה גרה משפחת אביו, וב - 1944 נלקחו כולם לאושוויץ. את אחותו שלחו ישר למשרפות עם הסבא והסבתא. האם עבדה בקרמטוריום מספר 4 באושוויץ ונספתה כשפיצצו את הקרמטוריום. יעקב ואביו היו יחד לאורך כל הדרך, כשהם עוברים מספר מחנות עבודה, עד שאביו נפטר בדכאו יומיים לפני השחרור. את אסירי דכאו שנותרו בחיים, ביניהם יעקב, העמיסו הגרמנים על רכבת שהייתה מיועדת להתדרדר לתהום, אך הקצין אחראי על הרכבת אמר שיעצור את הרכבת אם כולם יחתמו לו שהציל אותם. כמובן שכולם חתמו. הרכבת נעצרה וכולם ברחו מן הרכבת. יעקב חזר לבית ולא מצא אף אחד והלך להכשרה של בני עקיבא.

יעקב הגיע לארץ עם האנייה 'כ"ג יורדי הסירה', גורש לקפריסין ונכלא בעתלית, כשהוא מיועד להצטרף לכפר עציון. ברגע האחרון החליט לא לעלות לכפר עציון והצטרף לקבוצת צעירים שהקימה את קיבוץ תחייה, וישבה אז בגת רימון ליד פתח תקווה עד שעברו לחדיד. בגת רימון פגש את בנות דודו יונה וחדווה דוידוף שלא ידעו שהוא שרד והוא לא ידע עליהן ועל אחיהן דוד דוידוף (בן דוד), שהיה אז בכפר עציון.

יעקב היה צריך לצאת לקורס בצרפת במסגרת הצבא, ובן גוריון לא הסכים שיצאו לחו"ל עם שם גלותי, לכן שינינו את שם משפחתנו לרון. לבסוף הוא לא יצא, כי לא היה אוכל כשר, אבל שם המשפחה כבר נשאר רון.

יעקב נפטר ב- י"ב תמוז תשס"ב, 22.6.2002, בהיותו בן 75.

הקמת משפחה

יום אחד יעקב הזמין את חברתי טובה לבריכת השחייה בפתח תקווה, והיא אמרה "אני לא הולכת לבד, בואי איתי". חשבתי לי, מה אלך איתם? אבל היא לא וויתרה. הכניסה לבריכה עלתה 20 גרוש, המון כסף. הלכנו. פתאום טובה נעלמה, היא הלכה לשחות והשאירה אותי עם יעקב. חשבתי, על מה אני אדבר אתו? הוא לא ידע הונגרית ואני לא ידעתי כ"כ טוב עברית. אח"כ לטובה היה חבר אחר ואני ויעקב נשארנו יחד.

היו לי 90 גרוש - קבלנו נסיעות לשלוחות ונסענו בטרמפים.

כל מוצש"ק, הייתה חלוקה של אספקה קטנה, אני חושבת שקבלנו גם קצת כסף.

כשיעקב ואני היינו כבר חברים, אמרתי לו: עלי אף פעם לא שילם בחור שום דבר, אני נותנת לך את הכסף שלי, אתה תשמור לי את הכסף ותשלם ממנו עלי וכשיגמר הכסף תגיד לי. כל פעם שאלתי אותו: תגיד, יש לי עוד כסף? ותמיד אמר: בטח, לא הוצאת שום דבר.

הבילוי שלנו היה במחנה הצבאי בית נבאללה הקרוב, לשם הלכנו לראות סרט שעלה 4 גרוש וגם הלכנו ברגל ללוד. בלוד, "העיר הגדולה", היה בית קפה שאפשר היה לשבת בו ולשתות.

התחתנו בשנת 1950. תמיד היה צריך לחכות עד שהיו שניים שלושה זוגות לחתונה, ולא היו אורחים, כי לא היה את מי להזמין. אפילו בגדים מיוחדים לחתונה לא היו. את הבגדים קבלנו מן המחסן שם תפרו אותם. הגברים לבשו מכנסי חאקי. הייתה לי איזו שמלה, לא ממש שמלת כלה. בשבתות לבשנו חצאית כחולה וחולצה לבנה. חלמתי תמיד על חולצה רוסית רקומה אך חולצה כזאת עלתה לירה וחצי וזה היה המון כסף ולא היה לי כסף לקנות.

כשפירקו את הקיבוץ, יעקב אמר לי, בואי נלך לגור בעכו. שם היה לו דוד.

עברנו לעכו וגרנו בעיר העתיקה. היה לנו חדר ומטבח משותף עם משפחה מצרית יהודית מאוד תרבותית. היה לנו מזל. התחילו לבוא אלינו החברים שגויסו לצבא, כולם שירתו בסביבה, ותמיד באו אלינו לבקר, כמעט כל יום.

הייתי ילדה יחידה בבית, אבל תמיד היו לי הרבה חברות, בעיקר מבנות הכיתה. כאשר היינו בבני עקיבא כבר היינו קבוצה מגובשת של בנים ובנות. בחבורה שלנו, אנחנו היינו הזוג הראשון שהתחתן, וכשהקבוץ התפרק כולם באו אלינו, אנחנו היינו הבית. טובה ומרים עבדו במוסד ילדים וכשבאו לשבת הביאו איתן צלחות וסכו"ם מהמוסד (לא היו אז כלים חד-פעמיים). רק לאחר שנים סיפרו לי שהם התכוונו להחזיר את זה ביום ראשון אבל אנחנו כ"כ התלהבנו שעכשיו יהיו לנו כלי אוכל גם בשביל אורחים שהן לא העזו לקחת את הכלים חזרה. לפעמים החברים, כשבאו לשבת, הביאו ירקות, ביצים, דברים שאי אפשר היה להשיג, אלא רק בשוק שחור.

יעקב התחיל לעבוד במפעל שיש.

חברות לכל החיים

עם יוסי בעכו

יוסי - ילדתי את יוסי בנהריה. רוב הנשים הלכו ללדת ברמב"ם, שהיה בית חולים ממשלתי. יעקב הלך לרשום אותי ללידה, זה עלה 4 לירות. הוא חזר ואמר, את לא הולכת לרמב"ם, זה מלא ערביות. הוא רשם אותי לבית חולים הפרטי בנהריה. ברמב"ם נשארו אחרי הלידה ארבעה ימים, בנהריה שבעה, אבל זה עלה 20 לירות. המון כסף, אבל יעקב עבד אז ואמר אני אקח הלוואה ואת תלכי לנהריה. ובאמת זה היה טוב, שהיתי שבעה ימים בבית החולים ופינקו אותנו.

באותה שנה היה חורף קשה והיה צנע ולא היו חיתולים. החברות שלי, קנו תלושים בשוק שחור או שנתנו את התלושים שלהן והביאו לי ששה חיתולי פלנל, עבורי זה היה מפעל הפיס, וגם חיתולים רגילים, הן הביאו לי את כל הציוד לתינוק. בשבתות לא היינו אף פעם לבד, תמיד באו חברים. אני לא יודעת מה אכלנו. אח"כ אמא שלי שלחה קופסאות שימורים ושימורי בשר, דרך הגוינט, דברים ממש טובים. יותר מאוחר התחילו להגיע גם חבילות מהקרובים באמריקה. קבלנו גם קפה, אותו מכרנו ובכסף קנינו צעצועים לתינוק.

ראש השנה תשי"ב 1951

יום אחד יעקב קבל זימון מהצבא, שאלו אותו איפה שירת. הוא אמר שהיה בתחיה בחדיד (שהיה ישוב ספר עד מלחמת ששת הימים). אמרו לו שזה לא נחשב והוא צריך להתגייס. מה? איך? עם תינוק? אני הייתי לבד עם תינוק, ללא ניסיון (אז עוד לא היה טיפת חלב שבאו הביתה ללמד את היולדות לטפל בתינוק).

עשו לו מחווה והציבו אותו בבת גלים. מבת גלים לעכו באוטובוס זה לא מאוד רחוק והוא הגיע כמעט כל ערב הביתה. היה לו מפקד שאסף בולים. מדי שבוע אמא שלי כתבה וקבלתי מהונגריה בולים הכי יפים שיש. יעקב לקח כל פעם את המכתב בכיסו והמפקד ביקש ממנו את הבולים וכך הוא קשר קשרים והסתדר אתו. אחרי שרות צבאי של תשעה חודשים הוא השתחרר.

מתחת לבית שלנו היה בית קפה ערבי. הם היו אנשים מאוד מאוד נחמדים. כשבאנו לגור שם, בקומה שניה, לא היה לנו שום דבר חוץ ממיטת סוכנות. הם הביאו לנו שני שרפרפים מבית הקפה. אח"כ קבלתי כסף מהצבא וגם את שכר הדירה שילם הצבא. אני חסכתי כסף וקניתי שולחן ב - 5 לירות. הייתי מאוד גאה.

יום אחד שמעתי את יוסי, שהתחיל כבר לדבר קצת, אומר קללה בערבית. כששמעתי את יוסי מקלל בערבית, אמרתי, זהו זה, אנחנו עוזבים. יעקב אמר: "את יודעת מה, הבטיחו לי באיזה מוסד ילדים מאוד יוקרתי בפתח תקווה עבודה בתור נהג וזה יהיה לנו מקום טוב". אמרו שזה ייקח כמה חודשים אבל הם שומרים לו את המקום.

נִיר עֶצִיּוֹן

דוד בן דוד, בן דוד שני של יעקב, כתב לנו מכתבים והזמין אותנו להצטרף לנִיר עֶצִיּוֹן. אך לאחר שיוסי נולד, אמרתי שאני לא מוכנה ללכת לקיבוץ. אני לא יכולה למסור את הילד לבית ילדים. אם היינו כבר בקיבוץ זה היה מובן מאליו, אבל עכשיו אני כבר לא מוכנה. בינתיים דוד בן דוד כתב שיש אסיפת חברים בנִיר עֶצִיּוֹן ומדברים על מעבר למושב שיתופי, וכשהחלט באסיפה על מושב שיתופי, החלטנו לבוא לראות את המקום (לא בקרנו כאן קודם). זה היה בסביבות ט"ו בשבט והכל פרח. אמרנו, בסדר, נבוא לחודש ניסיון ובעצם כבר החלטנו - הצטרפנו לנִיר עֶצִיּוֹן. הגענו לנִיר עֶצִיּוֹן בשנת 1953, אחרי ט"ו בשבט. ויגאל, בננו השני נולד כבר כאן.

כעבור כמה חודשים שלחו לנו הזמנה לבוא לעבוד במוסד בפתח תקווה, אבל זה היה כבר מאוחר מידי. כבר החלטתנו על נִיר עֶצִיּוֹן.

יוסי היה תינוק מאוד יפה, שמנמן כזה. בנִיר עֶצִיּוֹן הייתה עדיין לינה משותפת, במשך כמה חודשים, קלרי הייתה המטפלת. אולי אם הייתי יודעת על כך מראש היינו מחכים עוד קצת ודוחים את בואנו לנִיר עֶצִיּוֹן, כי המעבר היה מאוד קשה.

יגאל - באותה שנה, כשיוסי היה בן שנתיים וחצי, נולד יגאל בבית חולים בחדרה, יעקב שיפמן שהיה נהג תורן, הסיע אותי לבית החולים.

יגאל

יגאל היה שונה מאוד מיוסי, ההפך הגמור. יוסי נולד תינוק שמנמן במשקל 3.970 ק"ג, אהב לאכול ולישון. יגאל נולד במשקל 2.550 ק"ג, תינוק חמוד, רזה שלא אהב לאכול, אבל לבכות כן, בעיקר בלילות. היו לו המון נמשים, בעיקר על הפנים, מאמבטיות השמש שעשו לו המטפלות.

בתחילה גרנו בצריפון שהגג שלו היה קורות והרעפים היו גלויים ועל הקורות היו מטיילים עכברושים. הצריפון היה בצד השני של הכביש. כשהגענו עוד לא היה מקום מוכן עבורנו והכניסו אותנו באופן זמני לצריפון. אח"כ עברנו לצריף שליד הגן, שם גרנו עשר שנים. בהתחלה גרה שם עוד משפחה בצד השני וחדר הילדים היה משותף. באמצע היה חדר של רווקים. הילדים שלי ישנו שם לילה אחד ובאמצע הלילה באו לחדר שלנו ואמרו שהם לא מוכנים לישון שם עם הבנות. יותר מאוחר כל משפחה קבלה שני חדרים. הצריפים היו

פתוחים, היה פרוזדור פתוח שקישר בין החדרים והשירותים היו בחוץ.

הכניסו אותי לעבוד במטבח הילדים, אח"כ עבדתי בגנון ובגן, אך השאיפה שלי הייתה ללכת ללמוד וזה מה שעשיתי כשהילדים קצת גדלו.

ליד הצריף 1953

החיים אז היו שונים מהיום. לא

היה שפע בארץ, לא היה פער גדול בין עניים ועשירים. לכולנו היה קשה וכולנו עבדנו קשה מאוד. עם ילד אחד הייתי צריכה לעבוד שלוש וחצי שעות ולשלוח אוכל למטה לבעל. בישלתי על פתיליה אחת ופרימוס אחד קטן והייתי צריכה לרוץ להביא את האוכל למזכירות, עד רבע לשתיים עשרה. זה היה באמת מאוד קשה. החברות שלי אמרו שאני משוגעת, כבר עדיף קיבוץ, שם לא צריך לבשל. את החיתולים כיבסנו ביד והיה צריך להרתיח אותם ולתלות. הייתה תקופת צנע בארץ ואני זוכרת ששתי חברות אפו לי עוגה אחת קטנה ביחד לאחר הלידה. כולנו חיינו ככה ולא היה למי להתלונן, לא היו הורים ולא מי שיעזור. והייתה עזרה הדדית, במיוחד אחרי לידה. לא הייתה תחרות ולא היו כ"כ הרבה אפשרויות. כמה פעמים עליתי מהעיר למטה להדר ברגל כי לא היה לי כסף לאוטובוס, היו מדרגות. עד חיפה: 14.5 גרוש ואח"כ כרטיס להדר. לאנשים לא היו ציפיות, זה מה שהיה. עם כל זה האנשים היו מרוצים יותר והייתה אחדות יותר גדולה.

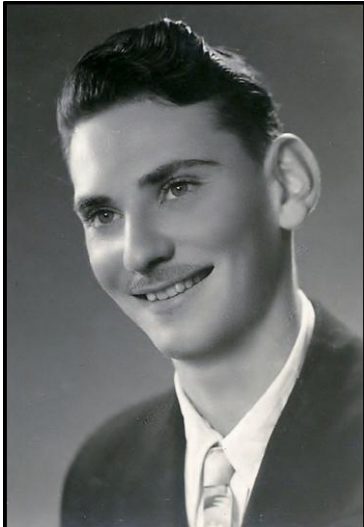
כשעזבנו את הקיבוץ ידענו שאנחנו לא רוצים לחיות בעיר. ידענו גם שלקבוץ אנחנו לא רוצים ללכת, כי לא רציתי להכניס את יוסי לבית ילדים. בסופו של דבר השתלבנו בבניר עציון מבחינה חברתית ומכל הבחינות.

בשנים הראשונות ערכנו ליל הסדר משותף, עם אורחי בית המרגוע. חודש ימים לפני ליל הסדר למדנו את השירים. חנוך (אחימן) היה המלך וכאשר שרו את השירים של אחרי הארוחה הילדים ישבו קדימה על הרצפה. היה נחמד מאוד. אח"כ זה נפסק ועשינו סדר פסח עם משפחת איינהורן מנחלים, שנה אצלנו ושנה אצלם לסירוגין.

פעם מורדי (מרדכי לבון) אמר ליעקב: אני אתן את הכסף, נקנה משאית ואתה תעבוד נעשה קואופרטיב, ובואו החוצה (מניר עציון), לאט לאט אתה תחזיר לי. שלושתנו, אני והילדים, ישר פסלנו את זה, אמרנו: זה לא בא בחשבון. גם יעקב אמר שעם חברים לא עושים עסקים. אף פעם לא הצטערנו שהגענו לניר עציון.

עלילות בן הדוד ג'ורי

בן דודי, ג'ורי, עלה לארץ עם הצעירים בזמן המהפכה בהונגריה ב - 1956, כשהיה מרד ברוסים. פעם אחת הוא ניסה לעבור את הגבול לאוסטריה לבדו, אך החזירו אותו ומכיוון שהיה עדיין קטין לא הכניסו אותו לבית הסוהר.

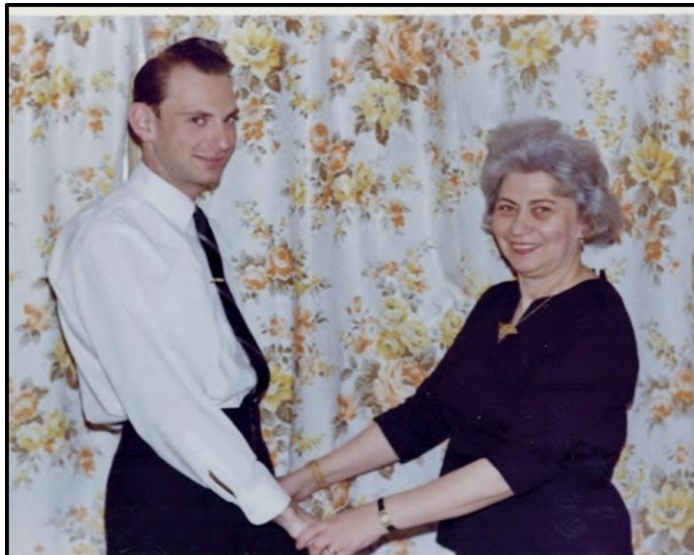
הרבה מאותם צעירים הגיעו לניר עציון לאולפן ואח"כ התפזרו. בן דודי רצה להגיע לאמריקה בכל מחיר. היה לי שעון זהב שקבלתי מהדוד שלי ושמתי אותו הצידה לכשנזדקק. ג'ורי לקח את השעון ללא ידיעתי, ומכר אותו. הוא נסע עם קבוצת מטיילים ליוון בכוונה להגיע משם

לארצות הברית. בסוף הטיול כל המטיילים כבר היו על המטוס חזרה והוא נעדר. הוא הלך למשטרה ואמר שהוא רוצה להגיע לאמריקה, בינתיים הקבוצה חזרה. הכניסו אותו לבית הסוהר. בבית הסוהר היה על האסירים לקנות את האוכל שלהם, כל זמן שהיה לו כסף הוא אכל. אח"כ שלחו אותו חזרה לארץ. אנחנו לא ידענו מה אתו, בדרך כלל הוא היה בא אלינו לשבת. מיוון הוא חזר רזה מאוד. הייתה לו עבודה נהדרת באמקור, והייתה לו דירה ליד תל אביב, אך הוא לא הרפה מהרעיון להגיע לאמריקה.

כשכבר נתנו לצאת מהונגריה לאיחוד משפחות, הגיעה לארץ גם הדודה שלי, בלה, אחותה של אמא, אמו של ג'ורי. שלחו אותה לצפת. היא צפתה לפגוש את בנה, בן דודי, שהיה אמור להיות בארץ, אך הבן הסורר שלה לא היה, הוא ברח מהארץ ונעלם. הדודה הייתה מאוד אומללה, לקחנו אותה אלינו, והיא ישנה בחדר יחד עם הילדים. לא ידענו איפה הוא. יום אחד בא שוטר וחקר אותי על ג'ורי, הוא סיפר שהוא עבר את הגבול לירדן, היה בקישלה וספג מכות, אח"כ הירדנים זרקו אותו חזרה לארץ ועכשיו הוא עצור ולא ישחררו אותו עד שיהיה לו אפוטרופוס. השוטר נתן לי כתובת בירושלים ונסעתי לשחרר אותו. אמרו לי שלא אבהל כי הוא נראה נורא. הוא באמת היה נראה נורא. הוא סיפר שחטפו אותו, זה לא היה נכון. הוא עבר לירדן וסיפר שהוא רוצה לנסוע לאמריקה.

הם הסכימו לעזור לו אם יסכים לחזור לארץ ולרגל בשבילם. לזה היה לו שכל לא להסכים, אז הם הרביצו לו וזרקו אותו חזרה לארץ. דבר ראשון לקחתי אותו לחנות של אתא וקניתי לו בגדים ונעליים.

בסופו של דבר הוא בכל זאת הגיע לאמריקה ואמו נסעה בעקבותיו, למרות שלא רצתה.

דודה בלה ובנה ג'ורי

לימודים והוראה

עבדתי בגן ובגנון, עם יהודית רייך ונעמי יעקבי. הרגשתי שלא מיציתי את עצמי, אמנם היו ימי עיון בקיבוץ יבנה בקשר לגנים, אך זה לא סיפק אותי. הילדים כבר גדלו קצת והדודה שלי הייתה אצלנו ויכולתי להיעזר בה. החלטתי שאני רוצה ללמוד הוראה. קבלתי את אישור מזכיר הפנים, שהיה אז יהושע רייך, והלכתי לסמינר למורות ברחוב יל"ג בחיפה. היה שם מנהל, שלימד גם דקדוק. הזהירו אותי שצריך לדבר אתנו בגוף שלישי. התאמנתי על כך כל השבוע. פה בארץ זה נראה לי מאוד מוזר. הזהירו אותי גם להתלבש בצניעות עם שרוולים עד למרפק. לא היו לי תעודות מבית הספר והוא קיבל אותי לסמינר בתור אקסטרנית. לא הייתי צריכה להבחן במתימטיקה ואנגלית. למדתי שם פעמיים בשבוע במשך שנתיים. יתר תלמידי הכיתה למדו כל יום. השלמתי קורסים בערבים. לפעמים הגעתי הביתה בעשר בערב ועליתי כמובן ברגל. יגאל היה בכיתה ג' כשהתחלתי ללמוד.

התחלתי ללמד כשעוד לא היה בית ספר אזורי דתי. לימדתי בכתות א'-ב'. הכתה הראשונה שלי הייתה בצריפון קטן, והייתה מורכבת מתשעה בנים ובת אחת. אח"כ עלינו לבית הספר האזורי על הגבעה. הייתה שנה אחת שהיו לי 44 תלמידים בכתה (חילקו לשתי כיתות רק מ-45 תלמידים), בלי סייעת כפי שיש היום. לימדתי את כל המקצועות, ובלילות הכנתי פלקטים. זה לא היה קל. כשהנכדים שלי הגיעו לכתה א' למדתי את כתה ב' (כדי לא להיות המורה שלהם).

כתתי הראשונה

אחרי 27 שנים פרשתי בפרישה מוקדמת. יצאתי לשנת שבתון קודם ואחריה כבר לא חזרתי ללמד. זמן קצר לאחר פרישתי הגיעה העלייה הרוסית, צלצלו אלי מכפר סיטרין ובקשו שאבוא ללמד את העולים שהגיעו לשם עברית, בכתות ט' עד י"ב. אחרי שנכנסתי לעניינים שם, אמרתי לעצמי שהגיל הזה יותר מתאים לי מהקטנים. נהניתי מאוד ללמד אותם. היו שם תלמידים שרצו ללמוד והם ידעו מה הם רוצים, הם היו ממושמעים, חדורי אמונה ללמודים וגם אפשר היה לנהל איתם שיחות. קבלו אותם יפה ולא לחצו עליהם בעניין היהדות, אף שהם לא ידעו שום דבר על יהדות מלבד על חנוכה. לאט לאט לימדו אותם. יום אחד, שנים רבות אחר כך, פגשתי את אחד מתלמידי בבית חולים רמב"ם, הוא היה אח בבית החולים, ואמר שהוא זוכר אותי ולא ישכח אותי.

אח"כ לימדתי בהתנדבות במועדון הקשישים במועצה. היו במועדון הרבה נשים הונגריות והביאו הרבה ספרים בהונגרית ובקשו ממני לבוא לסדר את הספרייה ולעטוף ספרים.

הייתה לי קבוצת נשים שלא ידעו קרוא וכתוב ואני לימדתי אותן מההתחלה. כשהגיעו לארץ נשלחו מורות חיילות ללמדן קרוא וכתוב, ורובן גורשו על ידי הבעלים. הנשים היו צריכות לטפל בילדים, בבית ולעבוד בשדה. הבנים כן למדו יהדות וקרוא וכתוב, אבל רוב הנשים לא למדו. בפעם הראשונה שראיתי אותן, הן התלבשו יפה ובאו למועדון, והיו חרוצות מאוד ומאוד רצו ללמוד. פעמיים בשבוע הייתי שם לחצי יום. דברנו על החדשות ועל מה שקורה בארץ ובעולם. למדנו קרוא וכתוב, הדפסתי להן דפי עבודה והן הכינו שיעורי בית בחריצות. לא היה להן למי לספר על הבעיות שהיו להן בבית והמפגשים היו טובים עבורן. זו הייתה קבוצה גדולה של נשים. אח"כ פירקו את המועדון. רובן נפטרו כבר ולאחר שנשארו פעילות המכללה לא התאימה והן נשרו. אני לא אשכח שאישה אחת באה והודתה על כך שבזכותי שהיא יכולה לחתום על צ'ק.

ביקור ראשון בהונגריה וחברה חדשה

רציתי לנסוע להונגריה בפעם הראשונה עם שני הילדים ב-1956, אך פרצה פה מלחמת קדש ושם פרצה מהפיכה והנסיעה בוטלה. אמא שלי באה לביקור בארץ בפעם ראשונה ב-1964.

בסופו של דבר נסעתי להונגריה בפעם ראשונה ב-1979. אמא שלי כתבה לי שהיא צריכה לעבור ניתוח והחלטתי לנסוע לעזור לה. לא הייתה אז שגרירות ישראלית בהונגריה. הדרך הייתה לנסוע לווינה, לקבל שם ויזה דרך השגרירות הפינית (בד"כ נתנו ויזה) ולנסוע ברכבת לבודפשט. היה לנו חבר בסוכנות נסיעות והוא הזהיר אותי שאני חייבת לנסוע למינימום 24 ימים, אין פחות מזה, ואם לא אצליח לקבל ויזה אצטרך להישאר בווינה עד סוף התקופה בפנסיון, ווינה יקרה מאוד.

החלטתי לקחת את הסיכון ולנסוע, כי בד"כ אפשר היה לקבל את הוויזה באותו יום או ביום המחרת. יונה מוטוט נתנה לי רעיון - "תעלי למטוס ותחפשי זוג דתי, תיגשי ותשאלו אם הם נוסעים לווינה, תגידי שאת צריכה להגיע למרכז העיר ותיצמדי אליהם". שדה התעופה בד"כ נמצא מחוץ לעיר וצריך מונית כדי להגיע לעיר. לא ידעתי מה מחכה לי ולכן עשיתי כפי שיעצה לי, נגשתי לזוג שלא הכרתי, הם אמרו שהם גרים בווינה וניקח מונית ביחד. אני לא יודעת איך קרה, אבל עד שקבלתי את המזוודה ויצאתי החוצה לא הייתה כבר נפש חיה. השעה הייתה כבר עשר בלילה, היה קור אימים ואני לבד. פתאום אני רואה מישהי עומדת שם, ניגשתי. זו הייתה בחורה מנהריה שגם היא נסעה לאמא שלה, אבל בשבילה זו כבר הייתה הפעם השלישית. איזה מזל, אני מחיפה והיא מנהריה, כל אחת

נסעה דרך סוכנות נסיעות אחרת ולשתינו היה מוזמן חדר באותו פנסיון. כ"כ שמחנו אחת לשנייה. לקחנו שתינו מונית יחד למלון.

פתאום התחיל לרדת שלג. החלטנו לצאת לטייל בשלג. תוך כדי טיול היא התחילה לספר את הסיפור שלה: הבן שלה היה בסיירת מטכ"ל. בזמן התקפת המחבלים הראשונה על נהריה, הוא היה בחופש, רץ לעזור ונפגע מכדור. הושיבו אותו בחדר המדרגות מאחורי סדין ואחד המחבלים נתקל בו והרג אותו. הם היו ממושב בן עמי, שליד נהריה. הייתה להם עוד בת ובן מפגר. ועכשיו תספרי את, היא אמרה לי, ואני לא העזתי, מה אני אספר אחרי סיפור כזה? הפכנו לחברות מאז. היה לי מזל. למחרת היא אמרה, אל תדאגי נלך ביחד לשגרירות, היא ידעה כבר איך להסתדר ואיפה כדאי להחליף כסף בווינה כי מקבלים יותר כסף הונגרי. הגענו ביום ראשון בערב לווינה, ביום שני קבלנו ויזה ולמחרת בנסיעה של 3.5 שעות ברכבת הגענו לבודפשט. בזמן שהותנו בבודפשט נפגשנו בבית קפה בכל שבוע. היא אמרה שקשה לה לכתוב בעברית ובקשה את עזרתי בכתיבת מכתבים הביתה לארץ. כשחזרתי הביתה, אמרתי ליעקב שאנחנו מוכרחים ללכת לבקר את המשפחה הזאת, לאה ואברהם סנש. היא ממש נכנסה לי ללב. נשארנו ידידים עד עצם היום הזה, הם באו לבקר אותנו ואנחנו נסענו אליהם. לא פעם הם באו להתייעץ אתנו. עכשיו אנחנו מדברים בטלפון, באמת אנשים נהדרים.

כאשר הגעתי אמא שלי כבר עברה את הניתוח ואני עזרתי וטיפלתי בה.

אמי (משמאל) בבקור בארץ

התנסות בקומוניזם

המשטר הקומוניסטי בהונגריה החל כבר כשהייתי ילדה, לאחר המלחמה, אך המצב עדיין לא היה כ"כ חמור. בשנת 1949 חיסלו בהונגריה את כל התנועות הציוניות ואסרו על פעילות ציונית והתכנסויות ומי שהיה יכול ברח. אנחנו, בתור נוער צעיר, מצאנו את הדרך להיפגש ולהמשיך את תכנון תכניותינו לעליה לארץ ובסופו של דבר ברחנו גם אנחנו.

כשחזרתי לבקר את אמי בהונגריה בשנת 1979, הרגשתי לראשונה מה פירוש חיים במשטר קומוניסטי. אספר מספר סיפורים:

בזמן שהותי בבודפשט בפעם הראשונה, קרה לי דבר מפחיד - כל אדם זר שנכנס להונגריה, צריך ללכת למשטרה ולמלא טופס ואני הלכתי רק כעבור שבוע. הייתי צריכה לקבל חותמת לפני היציאה מהונגריה, היה לי אישור ל-21 יום ואני עברתי את הזמן ביום אחד. נכנסתי למשרד לתושבי מזרח אירופה, ארצות הברית וישראל הבאים לביקור. הישראלים היו צריכים להתייצב במסדרון אפל. הייתה שם פקידה גסה ש"נבחה" במקום לדבר, היא אמרה שעברתי כבר את הזמן, אמרתי שלא ידעתי, היא לקחה את הדרכון שלי והכניסה למגירה, אמרה שעברתי על החוק ועלי להתייצב במשטרה המרכזית. הייתי מאוד מבוהלת וחשבתי שהם יכולים להעלים אותי ואף אחד לא היה יודע איפה אני. אחרי כמה דקות היא התרככה נתנה לי טופס למלא ושלחה אותי לקנות בול במקום אחר, היה לי רבע שעה לעשות זאת לפני סגירת המשרד. עשיתי זאת בריצה, הבול היה בסדר והיא החתימה והחזירה לי את הדרכון והזהירה אותי שבפעם הבאה אני חייבת לעזוב ביום שכתוב. במשטר הקומוניסטי בתקופה ההיא, יכלו לאסור אותי בלי משפט. שגרירות ישראלית עדיין לא הייתה בהונגריה.

בפעם אחרת ראיתי תור ארוך, בשלג ובקור, כולם עמדו וחיכו לתורם לקנות ק"ג אחד של בננות. הם חיו כמו שאנחנו חיינו בתקופת הצנע, אך היה זה כבר בשנות השמונים.

באחד מן הביקורים בבודפשט, אמרו לי שבכל יום שישי יש קבלת שבת בסמינר הרבנים המתקיימת אחר הצהריים לפני שבת והזמינו אותי להשתתף. אכן, ביום שישי באתי למקום. הם הציגו אותי כאורחת מישראל ומיד התחילו לחבק אותי ולנשק אותי, ספרו לי שהם כבר לומדים עברית ויש להם כל מיני חוגים ושאלו: את יכולה להביא לנו דברים מישראל? אמרתי: כן, בוודאי מה שתבקשו. הם ביקשו כיפות וספרי תנ"ך וסידורים וכל מיני דברים שמזכירים את ישראל.

באתי הביתה קניתי חוטי DMC ונתתי לבנות לסרוג כיפות, הן עשו את זה בשמחה. כך היו לי הרבה כיפות להביא להם. היה לי חבר מבני עקיבא שעבד במשרד החוץ. צלצלתי אליו ואמרתי לו: אליעזר, אני נוסעת לבודפשט והם בקשו ממני להביא דברים מישראל. אני באה אליך ותכין לי דברים שאני יכולה לחלק להם. נסעתי אליו לתל אביב ולקחתי מה שהכין לי: מטבעות שהנפיקו לכל מיני אירועים. ספרי תנ"ך, סידורים, ועוד כל מיני סמלים של הארץ, כל מה שבקשתי הוא נתן לי ביד רחבה. כשנסעתי שוב כעבור שנה, מילאתי חצי מזוודה בדברים עבורם. הגעתי לסמינר לרבנים, ביום שישי, עם שתי שקיות מלאות, כולי נלהבת לתת להם מתנות מהארץ. אך הם לא מסתכלים עלי, מתרחקים ממני, מתייחסים אלי כאילו הייתי מצורעת. לא הבנתי מה קרה. הייתה שם בחורה אחת, שביקרה פעמיים בארץ. קראו לה מיזי, ציונית נלהבת, פעילה מאוד בקהילה, מארגנת שיעורים ומפגשים (שהתקיימו בבתים פרטיים מפחד השלטונות), הייתה סופרת וכותבת מאמרים. היו לה שתי בנות (בנות 15 ו 17) שהיו קומוניסטיות שרופות. כשפגשתי אותה בפעם הראשונה שביקרתי שם היא ספרה לי שהיא מאוד רוצה לעלות לארץ, אך הם מפחדים לבקש אשרת יציאה, כי ידעו שברגע שיבקשו לצאת לארץ יפטרו את בעלה מעבודתו ולא יהיה להם ממה לחיות. כשסיפרתי את זה לאליעזר, חברי, הוא הבטיח שאם הם יבקשו אשרת עליה, ברגע שיפטרו את בעלה, הוא עצמו ידאג לשלוח \$250 (זה היה המון כסף) כדי שיוכלו להתקיים. העברתי לה את המסר. כעת, כשבאתי בהתלהבות, עם כל המתנות וראיתי איך שכולם מתרחקים ממני, לא מעיזים להסתכל לכיווני, ניגשתי למיזי ושאלתי, "מה קרה פה? מה עשיתי?" היא אמרה לי, "אני לא רוצה לדבר אתך פה. בעוד רבע שעה תצאי החוצה אני אבוא אחרייך". יצאתי החוצה והיא באה אחרי ואמרה לי: "יש שם בפנים משת"פ ואני כל הזמן במעקב, לא רק אני, אנחנו לא יודעים מי זה שהלשין עלינו. תיקחי חזרה את כל מה שהבאת כי כאן לא יקבלו ממך שום דבר. אני לא יכולה לדבר אתך הרבה כי בוודאי גם עכשיו מישהו עוקב אחרינו. נפגש מחר בשעה שלוש בבית הקפה ז'רבו", ועזבה אותי. למחרת באתי לבית הקפה, היא כבר ישבה שם. זהו בית קפה יקר מאוד שההונגרים לא יכלו להרשות לעצמם, רק תיירים ישבו בו. שתינו ישבנו בבית הקפה והיא אמרה לי, "את רואה את שני האנשים האלה שם, במעילי גשם נשענים על המעקה? אלה בלשים שעוקבים אחרי". גם אני נכנסתי ללחץ, כי ידעתי שאין בבודפשט שגרירות ישראלית ולמי אפנה? אם יעלימו אותי אף אחד לא ידע. מיזי סיפרה שעוקבים אחריה וכבר הזמינו אותה כמה פעמים לחקירות, ומאשימים אותה שהיא, כביכול, עובדת במוסד, כי הייתה פעמיים בארץ, והחיים שלה מאוד קשים. היא לא יכולה לדבר אפילו בבית עם בעלה, מפחד שהבנות ילשינו עליהם. היא סיימה בכך שמוטב שלא נפגש יותר, גם לטובתי. לא סיפרתי שום דבר לאמא שלי, לא רציתי להפחיד אותה, גם לה היה יכול לקרות משהו, הבת שלה באה מן הארץ ונפגשת עם אנשים...

בשנתיים הקודמות היה בהונגריה שגשוג של הציונות, גם ברוסיה קצת התירו את הרסן, (מסורבי העלייה קבלו התר) ההונגרים הלכו צעד קדימה ואפשרו התכנסויות ולימוד עברית והעלימו עין. אפילו באו מהארץ לארגן קייטנה לילדים. אך באותה שנה, כנראה השלטונות הרגישו שאבדו שליטה והכל נפסק. אסור היה ללמוד עברית יותר, הכל נגמר. בדרך חזרה, ברכבת לוינה, לפני שעברנו לאוסטריה עלו לרכבת שני קצינים ולקחו רק את הדרכון שלי לביקורת (בד"כ בדקו את הדרכון והחתימו אותו במקום), כעבור עשר דקות שעבורי נמשכו נצח, החזירו לי את הדרכון בלי לומר מילה. חזרתי עם כל הדברים שהבאתי הביתה.

פגשתי זוג צעיר מניר גלים שהגיעו לעשות קייטנה לילדים. היא סיפרה לי שהפשיטו אותם בגבול בדרך חזרה לארץ, מכתבים שהביאו איתם העלימו והם יצאו מהונגריה בשן ועין. זה היה זמן קצר לפני שנפלו החומות.

חברי אליעזר, שהיה פקיד בכיר בשגרירות ישראל בהונגריה (עד מלחמת ששת הימים, אז כל הארצות הקומוניסטיות נתקו את הקשר עם ישראל), סיפר לי שלפני פסח וראש השנה, היו מחלקים בשגרירות ליהודים נזקקים חבילות עם דברים טובים שלא היו אז בהונגריה. הוא סיפר שאמא שלי ורוב היהודים פחדו לגשת לקבל את החבילות כי צלמו אותם. גם אמי ספרה על כך שפחדה לגשת.

בביקורי הבא, לאחר נפילת החומות כשהכל כבר היה חופשי, מישוהו בהונגריה אמר לי: "בואי הביתה!" (תחזרי לחיות בהונגריה), עניתי לו: "בית שמגרשים אותי ממנו הוא לא בית בשבילי" ובכך סתמתי לו את הפה. אז הייתה כבר שגרירות ישראלית בהונגריה.

בפעם הראשונה שבקרתי בהונגריה היה לי מאוד קשה לחזור לכל המקומות שהייתי בהם, לבית הספר, לבית הכנסת, פה למדתי פה חייתי, הכל היה נראה לי קטן הרבה משזכרתי. כל החוויות הרעות חזרו אלי, וכשחזרתי לארץ הייתי בדיכאון במשך שבועיים. בביקורים הבאים כבר לא הרגשתי שום קשר, הסתובבתי כמו תיירת.

מיזי, הגיעה לארץ עם הבנות, שלחו אותם למעלה האדומים. אני הזמנתי אותם אלינו לשבת, הם התארחו אצלנו בשבת ונתנו להם כסף לחזור למעלה האדומים. היא מאוד סבלה, אמרה ששלחו אותם למדבר. אח"כ דברנו מדי פעם בטלפון ונותק הקשר איתם (אני מקווה שנשארו בארץ).

עולה חדשה בת 89

אמא חיה בהונגריה עם בן אדם מאוד טוב, יוז'י. הכרתי אותו לפני שעזבתי. הוא היה צעיר ממנה ב- 11 שנים. הוא היה אדם נחמד וטוב. כשהגעתי בפעם הראשונה לבקר את אמא, הוא חיכה לי בתחנת הרכבת עם שלט שהיה כתוב עליו בצד אחד 'אווה' ובצד שני 'אדם'. כשהגענו פעם לבקר, יעקב ואני, הוא חילק לשנינו את הכסף שזכה בו בלוטו. יום אחד קבל דום לב ונפטר.

כמה חודשים לפני שנפטר הוא אמר לי שיש להם כסף בבנק, הוא הראה לי את כל מקומות המחבוא בבית בהם יש כסף. כך, שכשהבאתי את אמא לארץ, ידעתי איפה לחפש את הכסף. הוא הראה לי גם באיזה בנק יש להם חסכונות. זה היה מזל, כי יכולתי להוציא את הכסף מהבנק.

אחרי שבן זוגה לחיים נפטר, אמא שלי התייעצה עם הדוד שלי, אחיה. הוא אמר: "את לא יכולה להישאר לבדך בבודפשט. יש לך אפשרות להיכנס לבית אבות בבודפשט או לעלות לארץ". כבר ידעתי שהתנאים בבית האבות בבודפשט לא טובים. כשקבלתי את ההודעה מאמא שהוא נפטר, החלטתי לנסוע אליה. היא הבינה שאין לה ברירה, אלא לבוא לארץ. חברים כבר לא היו לה גם שם. הייתה כבר עליה חופשית מהונגריה ומהארצות הקומוניסטיות לשעבר. הגעתי ביום שלישי, היו לי כבר מספרי הטלפון להם אזדקק, שאלתי מה אני צריכה לעשות, אמרו לי שאני צריכה להוכיח שהיא יהודייה ושאני הבת שלה. היא לא גרה ברובע היהודי, היא לא ניהלה חיים יהודיים והמטבח שלה לא היה כשר, אבל בפסח תמיד אכלה מצות. היא נתנה לי כהוכחה ליהדותה את כל הקבלות על המצות שקנתה בקהילה היהודית במשך השנים. שאלתי את הפקיד: עם שם משפחה "גולדשטיין" היא יכולה להיות לא יהודייה? ולהוכיח שאני בתה איני יכולה, אך נראה לך שאחזור לקבוץ עם אשה זרה?

אני לא זוכרת, אם זה היה ביום שישי או ביום שני, ביקשתי את הדרכון של אמא שלי וגיליתי שפג תוקפו. מזל שמשרד הפנים היה במרחק של 20 דקות נסיעה בחשמלית מהבית. הלכתי ואמרתי שאני צריכה לחדש את הדרכון של אמא שלי, היא חולה ולא יכולה לבוא בעצמה. הפקידה אמרה שהדרכון יהיה מוכן בעוד שבוע. אמרתי שאני חייבת אותו מוקדם יותר כי יש לי כרטיס טיסה ליום שלישי הקרוב ואני לוקחת את אמי לטיפול רפואי (לא רציתי לומר שהיא עוזבת את הונגריה). היא שאלה אותי מאיפה אני, מישראל. היא אמרה: "טוב, תמתיני אני אראה מה אוכל לעשות". לאחר חצי שעה היא יצאה עם הדרכון מוכן. "דרך אגב איפה נולדת?" אמרתי שבבודפשט, "יש לך דרכון הונגרי?" - לא. "אני יכולה לעשות לך עכשיו אם את רוצה". עניתי שזה באמת נחמד מצידה אבל אני אעשה זאת בפעם הבאה שאבוא (לא רציתי דרכון הונגרי, אין לי צורך בו).

הלכתי לסוכנות היהודית לסדר את עלייתה לארץ. הייתה אז עליה גדולה מרוסיה שהגיעה דרך הונגריה, לכן כל אחד היה צריך אישור מיוחד מהסוכנות.

אמרתי לשליח בסוכנות שביום שלישי הבא אני מתכוונת לעזוב את הונגריה ביחד עם אמא שלי. הוא אמר שאין בעיה הוא רק צריך לקבל אישור מהארץ. עבר שבוע ולא הודיעו לי שום דבר. באתי בכל זאת. הוא אמר: "אני לא יודע מה קרה, אני מנסה להתקשר ולא עונים לי" (מאוחר יותר התברר לי שכל עובדי הסוכנות היו בחופש של ארבעה ימים באילת). זה היה ביום רביעי, באתי ביום חמישי, וביום שישי כבר נלחצתי. אמרתי לו: "תראה, יש לי קשרים בארץ". הוא הסתכל עלי בזלזול. באותו יום שישי התקשרתי הביתה. שתינו, אמא ואני, היינו במתח רב. יעקב הבטיח לי שיפנה לאברהם מלמד והכל יהיה בסדר. חזרתי למשרד ביום שני, השליח קורא לי ושואל: "תגידי, מי את? את מהשב"כ?" כל החדר היה מלא בפקסים שנשלחו מהארץ בענייננו, הניירות התגלגלו בכל מקום. אברהם מלמד פנה מיד למנכ"ל הסוכנות. השליח אמר לי: "כבר שלחתי מישהו שיקנה כרטיסים באל-על, אני שולח אדם שיעזור לכן לארוז, והוא ילווה אתכם עד שתעלו למטוס". בדרך הביתה קניתי שתי מזוודות והאיש עזר לנו. היו לנו שמונה מזוודות. לקחתי סרטים צבעוניים וקשרתי למזוודות והכנתי רשימה של המזוודות לפי הצבעים. שקלו את המזוודות שביחד עברו את מאה הק"ג המותרים, אך המלווה שלנו סידר כך שלא נצטרך לשלם על עודף משקל.

כשהגענו לישראל הלכתי לסוכנות בנתב"ג, והוצאתי לה תעודת עולה. אמא הייתה בת 89 והשלימה עם זה שבהונגריה לא יכלה להישאר.

בניר עציון סידרנו לה דירה קטנה ונחמדה בצריף לא רחוק מאתנו והיא הרגישה טוב פה. היא יכלה להעסיק את עצמה. הבאתי לה הרבה תשבצים, השגתי לה גם ספרים (הייתה ספריה הונגרית במיר"ב). רוזט באה לנקות אצלה וגם הייתה הולכת אתה לטייל. פעם בשבוע לקחתי אותה ללב המפרץ, אז זה היה הקניון היחיד באזור. קניתי לה עוגה עשירה עם קפה שחור וזה היה התענוג השבועי שלה.

הכל היה בסדר עד שאמא נפלה ושבירה את הירך (היא נפלה כבר בהונגריה לפני 20 שנה והיו לה שני מסמרים). אחרי שנפלה, ניתחו אותה בפרוטקציה באותו ערב. לאחר שבוע, אמרו לי שהיא צריכה ללכת ל"פלימן" (בי"ח שיקומי) ולא היה שם מקום. אחות יעצה לי להושיב את אמא בכורסה ולהגיד לה לחייך, זה מה שעשינו והרופא שבא לבדוק את החולים קבל אותה לפלימן. היא הייתה כל כך חרוצה בפיזיותרפיה, עבדה מאוד קשה והתאמצה מאוד להשתקם, עד שהשאירו אותה שישה שבועות במקום שלושה המתוכננים. אני כבר התחלתי לחפש לה עובדת זרה ואז הכל השתנה בצורה דרסטית. מצבה של אמא התחיל להתדרדר, היא התחילה לקרוע את הבגדים מעליה, את הסדינים והציפות. היא גם חלתה בדלקת ריאות והרופאה אמרה לי שהיא לא יכולה לחזור הביתה, צריך למצוא לה מקום בבית

אבות סיעודי. לאחר חיפוש מצאתי מקום טוב בפרדס חנה, אבל לא היה מקום, היה צריך לחכות שיתפנה. לא יכולתי להשאיר אותה בפלימן, ולבסוף קבלו אותה לבית האבות בפרוטקציה. הכניסו אותה למחלקה של אנשים עצמאיים יותר ואמרו לי שיעבירו אותה למקום המתאים למצבה כשיתפנה מקום. בהתחלה היא עוד הכירה אותי, הייתי באה לתת לה ארוחת צהריים, אח"כ כבר גם זה לא.

אמא נפטרה בבית האבות ב- ט"ו אדר תשנ"ח, 13.3.1998 בגיל 92.

היא חייתה בניר עציון כמעט שלוש שנים.

אמא בישראל

המשפחה הקטנה גדלה ומתרחבת

יוסי נישא לרבקה קוגן (ריפי). הם גרים בקריית טבעון ולהם שלושה ילדים : **דריה, נדב ונועה**.

דריה נישאה לגיל שטרית ולהם שני בנים : **נורי וענבר**.

נדב נישא לעדי ניגל ולהם שני ילדים : **עלמה ודורי**.

יגאל נישא לנירה שיפמן. הם גרים בניר עציון ולהם ארבעה בנים : **זיו-מרדכי, נעם, איל ומתן**.

זיו נישא לשרון נשרי ולהם שני ילדים : **יהלי ונעמי**.

נעם נישא לרוית קול, הם גרים בניר עציון ולהם שלושה ילדים : **תום-לסלו, יולי-אתי ויונתן**.

איל נישא לאיוה בן סירא ולהם שלושה ילדים : **קינאי-אריאל, והתאומות ירדן-פנינה ואגם-שרה**. גם הם גרים בניר עציון.

שבעה נכדים

שבעה נכדים ו- 12 נינים

אנחנו הסתפקנו בשני ילדים, החיים היו מאוד קשים, והיה מאוד קשה לגדל ילדים. על דבר אחד אני מצטערת, שלא עשיתי תואר באוניברסיטה. עבדתי ששה ימים בשבוע ולא יכולתי. תמיד אהבתי ללמוד.

כשיעקב היה בן 55 הוא קבל פיצויים מגרמניה. בנר עציון חברים התחילו לקנות רכב פרטי והוא בא ואמר:

"מה דעתך שנקנה רכב?" אמרתי: "בתנאי אחד, שגם אני אתחיל ללמוד לנהוג". הוא הסכים. טריבה התקשר כל שבוע: "התחלת כבר ללמוד?". ואני כל הזמן דחיתי ודחיתי. לא קבלתי עידוד מהבית. רק בזכות טריבה למדתי נהיגה. זה באמת לקח זמן רב אך לבסוף קבלתי רישיון נהיגה. יעקב אמר לי: "בואי נחליף לרכב אוטומטי". אבל אמרתי "לא, אם התחלתי עם זה כבר אמשיך". טיפשות.

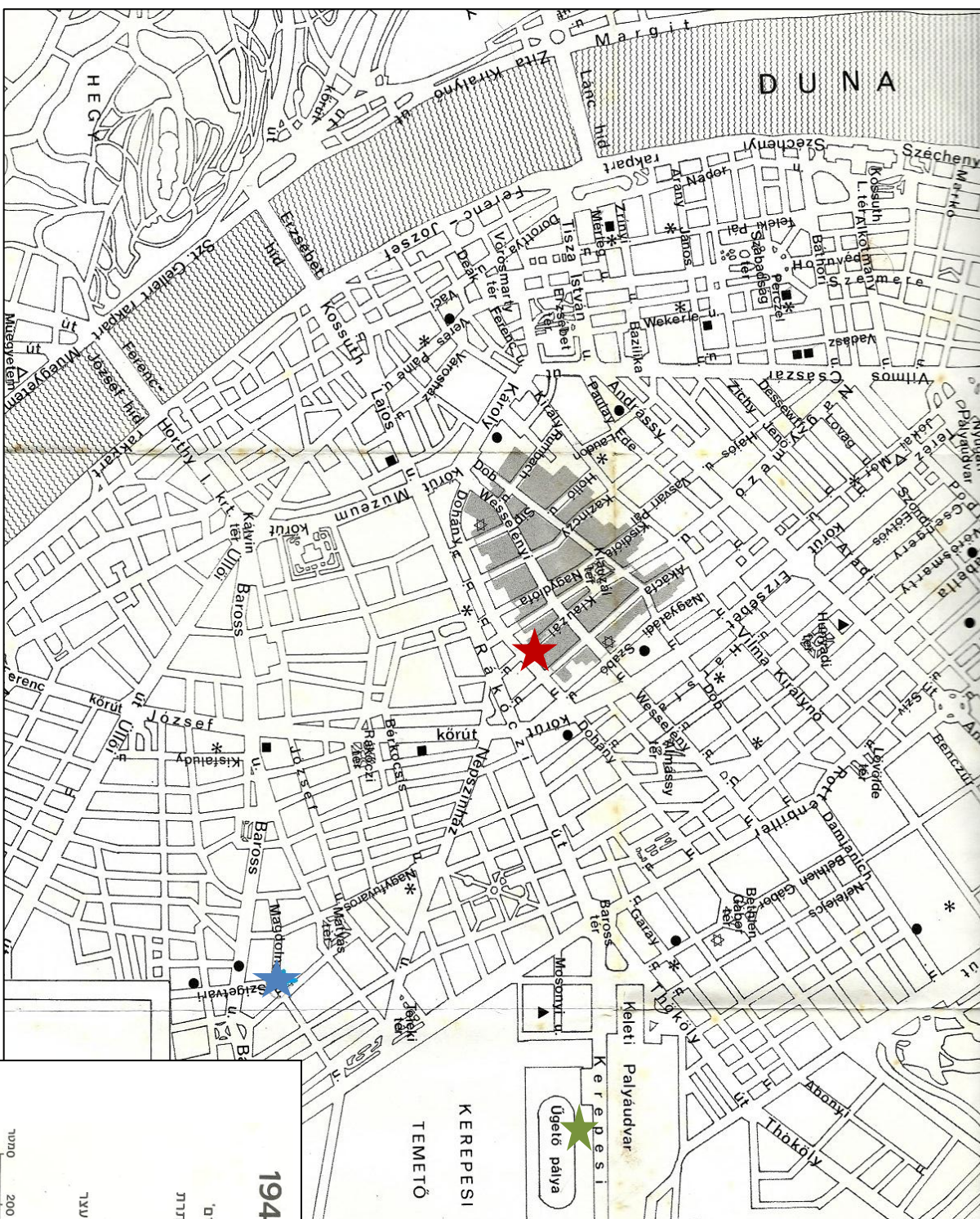
רישיון הנהיגה באמת נתן לי הרבה, זה נתן לי עצמאות. כשיעקב היה חולה, יכולתי להסיע אותו לטיפולים.

אני שמחה שיש לי ילדים ונכדים בנר עציון, אי אפשר להשוות מי שיש לו משפחה במשק למי שאין.

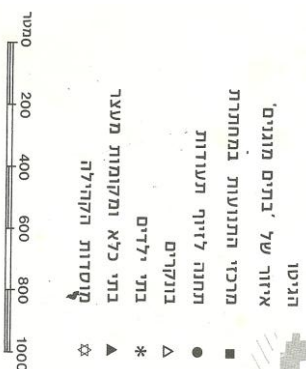
היום חיי טובים, הלואי שזה ימשך ככה ואמות בריאה.

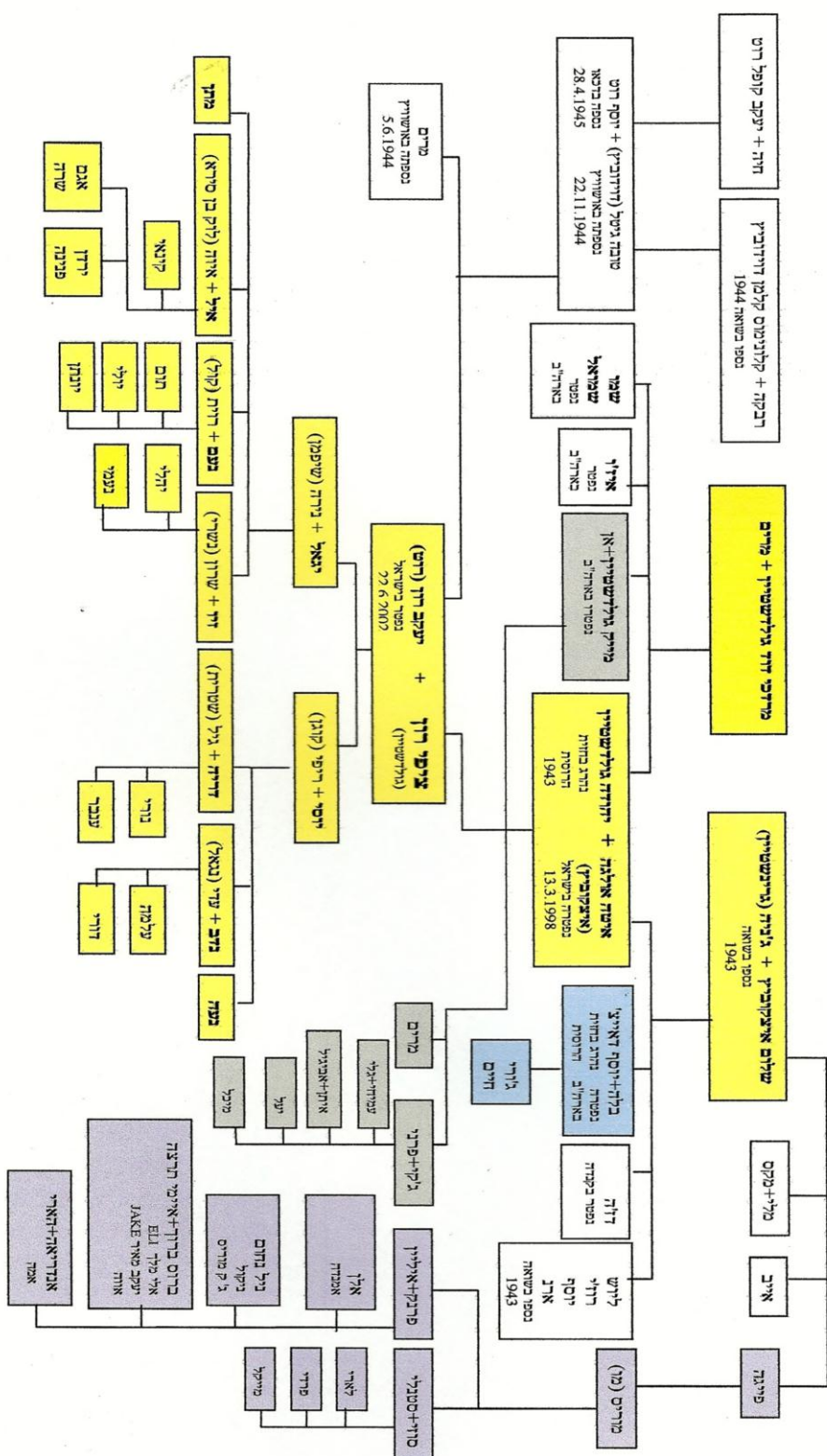

בודפשט, 1944

ביתנו ברחוב
 קלאודל 33
 הבית המסומן
 ברחוב האועי
 תחת הרקבת
 מזרח (מאן רצתי)
 חדרה לבית המסומן,
 לאחר שניסיתי להציל
 את אמא)

ניספח ציף רון

הפרק הראשון בחיי, הזיכרונות שמלווים אותי
ולא נשכחו ממני למרות מרום גילי -
בבית סבא וסבתא, עם דודים ודודות מבליים ביחד
שבתות, חגים וחופשות מהלימודים.
ובבת אחת על העולם הרוע השתלט,
ובין שישה המיליונים שהלכו ולא שבו
היו גם קרובי היקרים.
ואני ילדה לבדי במלחמת קיום יום יומית
לא הבנתי איך שרדתי.
אבל ידעתי תמיד שאלקים אתי.

הפרק הבא - עליה לארץ, להקים קיבוץ
הגשמת חלום.
התחתנו יעקב ז"ל ואני צעירים,
ופרי עמלנו - אני חובקת היום
משפחה אוהבת ומחבקת,
בנים וכלות,
נכדים ונכדות,
נינים ונינות
ובע"ה עוד תגדלנה המשפחות.

ארץ ישראל יקרה לי מאוד
התגשמות לאחר אלפיים שנות גלות.
ההתנסויות בחוויות מהעבר הרחוק
מעידות על האמרה ההולמת,
שאין לנו ארץ אחרת!